

REKONSTRUKCIJA DRAME *FILIDE* ANTUNA SASINA

Kritičko izdanje *Filide* Antuna Sasina – koje je u šesnaestoj knjizi edicije Stari pisci hrvatski priredio Pero Budmani 1888. godine – ima prolog i tri čina. U radu se pokušava pokazati da je rukopis po kojem je *Filide* priređena iskvaren te da drama ima četiri čina, a nedostaje joj posljednji, peti čin.

I.

Antunu Sasinu (oko 1518 – ? 1595), koji je najveći dio života proveo u Stonu (pisar u solani, kancelar, učitelj, justicijar, sudac),¹ onodobni dubrovački književnici nisu upućivali poslanice – barem se do danas ni jedna nije našla – premda je on sve važnije šesnaestostoljetne pjesnike s mnogo poštovanja pobrojio u sastavcima *Drugi san* i *U pohvalu pjesnika dubrovačkih*. Ista ga sudbina prati i kad je riječ o najstarijim književnim historiografima: nema ga u spisima *Vitae et carmina nonnullorum illustrium civium Rhacusinorum* (*Životopisi i pjesme nekih slavni Dubrovčana*) Ignjata Đurđevića i *Bibliotheca Ragusina* (*Dubrovačka knjižnica*) Serafina Črijevića, a ni u *Fastima* Sebastijana Slade Dolcija. Spominje ga kratko tek Franjo Marija Appendini² – kojega

¹ Sasinovim se životopisom pozabavila Irena Arsić u knjizi *Antun Sasin, dubrovački pesnik XVI veka*, Besjeda, Banja Luka, Ars Libri, Beograd, 2002, osobito str. 15–31. Na temelju njezine argumentacije preuzimam i godinu Sasinova rođenja: »P. Popović u navedenom delu tvrdi da je Sasin rođen ne posle 1524, sa čim se slažu svi potonji književni istoričari, sem P. Kolendića, koji pomera taj termin koju godinu pre, što čine i D. Pavlović i M. Pantić. Mi smo na osnovu arhivskih podataka dobijenih ljubaznošću profesora Pantića bili u prilici da zaključimo da je Sasin rođen oko 1518. Naime, 20. XII 1538. A. Sasin je kažnjen odlukom Malog vijeća (Cons. Min. 38, 198)«. Nav. dj., str. 16 (bilješka 45).

² »Compose il Sassio molte non spregevoli *commedie*; ma parecchie sono perite, e le superstiti abbondano di piccole lagune« (Sastavio je Sasin mnoge ne prezira vrijedne komedije, ali su neke od njih propale, a ostale obiluju malim lakunama). *Notizie storico-critiche sulle antichità, storia e letteratura de' Ragusei II*, Dubrovnik, 1803, str. 284.

³ »Sassio Antonio di Ragusa sul principio del 1600 scrisse in illirico molte non spregievole *commedie*, ma parecchie andarono smarrite, e le superstiti abbondano di brevi lacune« (Sasin Antun iz Dubrovnika napisao je na početku 1600. na ilirskome mnoge nikako bezvrijedne komedije, ali su neke od njih poslije izgubljene, a ostale obiluju kratkim lakunama). *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, Viena – Zara, 1856, str. 273.

zatim prepisuju Šime Ljubić³ i Paul Josef Šafařík⁴ – a u rukopise djela prvi je zagledao Armin Pavić.⁵ Nevelik Sasinov opus priredio je Pero Budmani 1888. godine u šesnaestoj knjizi edicije Stari pisci hrvatski, zajedno s *Planinama* Petra Zoranića i tragedijom *Dalida* Saba Gučetića Bendeviševića, a sastavci se mogu razvrstati u nekoliko skupina: prigodnice (*San*, *Drugi san*, *U pohvalu pjesnika dubrovačkih*, *U slavu i hvalu lijepijeh od Grada gospoja*), nadgrobnice (*Antun Sassi u smrt gospodina Dživa Simova Bunića*, *svoga draga prijatelja*, *U smrt istoga*, *Antun Sassi u smrt Marina Držića*, *Žalos ljuvenice u smrt Pava Torelli*), maskerate (*Muzika od crevljara*, *Vrtari*, *tamašna pjesan*, *Robinjica*), narativna pjesma *Mrnarica*. Pjesma *Riječi jednoga ljubovnika* uvrštena je i među hrvatska djela Saba Bobaljevića pod naslovom *Srce mi je puno jada*,⁶ a budući da sadrži akrostih *SIVON* (= Živon), kalkuliralo se i s autorstvom Nikole Nalješkovića.⁷ Sasin je napisao i tri drame (*Malahna komedija od pira*, *Filide*, *Flora*) te spjev *Razboji od Turaka*. Svojedobno mu je Petar Kolendić pripisao spjev o Veneri i Adonu, koji je nazvao *Pripovijes od Adona*,⁸ što je osporavala Svetlana Stipčević, pomičući nastanak prepjeva u 17. stoljeće, tvrdeći da je riječ o kontaminaciji dvaju djela: *Favola d'Adone* (Venecija, 1553) Girolama Parabosca i *L'Adone* Giambattiste Marina, tiskanoga 1623. godine u Parizu.⁹ Irena Arsić međutim slijedi Kolendićevu atribuciju,¹⁰ a kao Sasinova djela prihvaća i maskerate *Starci nebozi*, *Robovi*, *Mrčari*, *Vrtari II*, *Od ljubavi poklisari*, *Drvoševi*

⁴ »Antun Sassio's (um 1640) Lustspiele, zum Theil gänzlich untergegangen, zum Theil mit einigen Lücken noch vorhanden und ungedruckt. Die Lustspiele wurden zur Zeit ihrer Erscheinung nicht ungefällig aufgenommen. Appendini II. 284.« (Komedije Antuna Sasina /oko 1640/, dio kojih je u potpunosti nestao, a jedan dio s nekim prazninama još postoji i nije tiskan. U vrijeme kad su se pojavile, te komedije nisu primljene bez odobravanja. Appendini II. 284). *Geschichte der illirischen und kroatischen Literatur II*, Prag, 1865, str. 178.

⁵ *Historija dubrovačke drame*, JAZU, Zagreb, 1871, str. 101.

⁶ *Pjesme Nikole Nalješkovića, Andrije Čubranovića, Miše Pelegrinovića, Saba Mišetića Bobaljevića i Jegjupka neznana pjesnika*, Stari pisci hrvatski, knjiga VIII, JAZU, Zagreb, 1876, str. 222, pjesma br. 8. Inače, već je Luka Pavlović uz prijepis te pjesme stavio napomenu: »Ova Piesan nahodi se i medju one Saba Mišetića: sad ti sudi čigova je«.

⁷ *Nikola Nalješković: književna djela*, kritičko izdanje priredio i popratne tekstove napisao Amir Kapetanović, Matica hrvatska, Zagreb, 2005, osobito str. XXXVII–XL.

⁸ »Jedan srpski spev o Adonisu iz XVI veka«, u: *Iz staroga Dubrovnika*, Srpska književna zadruga, Beograd, 1964, str. 137–140.

⁹ »'Favola d'Adone' Girolama Parabosca u dubrovačkom prepevu«, *Studije i građa za istoriju književnosti*, knj. 2, Beograd, 1986, str. 85–116. U dodatku rada spjev je i objavljen iz rukopisa I a 32 koji se čuva u Arhivu HAZU u Zagrebu.

¹⁰ *Antun Sasin, dubrovački pesnik XVI veka*, str. 61–97.

redovnici, Ubog, Robinjica turska. Pjesmu *Starci nebozi* objavio je Petar Kolendić, i to kao adespotnu,¹¹ da bi Miroslav Pantić u njoj uočio akrostih *SASIN* i uvrstio ju među Sasinovu »karnevalsku poeziju, vrlo dvoličnu svojom prividnom smirenošću a stvarnom bestidnošću«.¹² Maskerate *Robovi, Mrčari, Vrtari II, Od ljubavi poklisari* i *Drvoševi redovnici* publicirao je – iz rukopisa Horacija Mažibradića – Stjepan Kastropil u radu »O jednom zborniku dubrovačke lirike«,¹³ a da bi mogle biti Sasinove, zaključio je na temelju rukopisa Luke Pavlovića, koji ih je pripisao upravo tome pjesniku.¹⁴ Sastavci *Ubog* i *Robinjica turska* sačuvani su u rukopisu D a 24 (početak 17. stoljeća) koji je pripadao knjižnici Ivana Bizara (1782–1833); opisao ga je Miroslav Pantić u radu »Rukopisi negdašnje biblioteke Bizaro u Historijskom institutu u Dubrovniku«.¹⁵

Sasinova su se djela rjeđe pretiskivala, a i tada najčešće u ulomcima: *Zbornik stihova XV. i XVI. stoljeća*,¹⁶ *Hrvatska drama do narodnog preporoda*,¹⁷ *Hrvatska epika do preporoda*,¹⁸ i još ponegdje. Doduše, nije da se o tom pjesniku šutjelo, pisane su o njemu ozbiljne rasprave, počevši od one Pavla Popovića,¹⁹ preko Marina Franičevića²⁰ do tekstova Divne Mrdeže Antonine²¹ i monografije Irene Arsić *Antun*

11 *Nekoliko dubrovačkih pokladnijeh pjesama iz XVI vijeka*, Dubrovnik, 1906, str. 7–8.

12 *Pesništvo renesanse i baroka*, Prosveta, Beograd, 1977, str. 127. *Starci nebozi*: str. 136–138.

13 *Građa za povijest književnosti hrvatske*, 24, Zagreb, 1953, str. 257–260.

14 Nav. dj., str. 240–241.

15 *Anali Historijskog instituta u Dubrovniku*, VIII–IX, Dubrovnik, 1962, str. 576.

16 *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knjiga V, priredio Rafo Bogišić, Matica hrvatska – Zora, Zagreb, 1968, str. 291–324.

17 Slobodan P. Novak – Josip Lisac, *Hrvatska drama do narodnog preporoda*, I. dio, Logos, Split, 1984, str. 300–307.

18 Priredila i predgovor napisala Dunja Fališevac, Erasmus naklada, Zagreb, 1998, str. 39–50.

19 »Antun Sasin, dubrovački pesnik XVI veka«, *Glas Srpske kraljevske akademije*, XC, drugi razred, 53, Beograd, 1912, str. 1–67.

20 »Izvornost i epigonstvo Antuna Bratosaljića Sasina«, u: *Pjesnici i stoljeća*, Mladost, Zagreb, 1974, str. 82–97.

21 »Vrste stiha i njegova funkcija u Sasinovim dramskim tekstovima«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 30(20), Zadar, 1990–1991, str. 149–164; »Jedan model – dvije pastore: 'Filide' i 'Flora' Antuna Bratosaljića Sasina«, *Glasje*, I, 1, Zadar, 1994, str. 33–41; »Dramski tekstovi Antuna Bratosaljića Sasina i hrvatska dramska tradicija prije Marina Držića«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, god. 32–33, sv. 32–33, Zadar, 1995, str. 189–202; »Portret dubrovačko-stonskog pisca Antuna Sasina«, *Dubrovnik*, VI, 2–3, Dubrovnik, 1995, str. 133–148; »Iskorak ka folklornom teatru u dramskim tekstovima nekih pisaca s konca 16. stoljeća«, u: *Krležini dani u Osijeku 2002*. (Žanrovi u hrvatskoj dramskoj književnosti i struke u hrvatskom kazalištu), priredio Branko Hećimović, Zavod za povijest hrvatske književnosti,

Sasin, dubrovački pesnik XVI veka. Tom nizu treba pridodati rad Slavice Stojan, koja je – proučavajući zapise stonske kancelarije (*Lamenta Stagni*) – utvrdila da su likovi koji se pojavljuju u *Malahnoj komediji od pira* stvarne osobe Sasinove svakodnevice,²² te studiju Pavla Pavličića o spjevu *Razboji od Turaka*, neobičnom epskom djelu u korpusu šesnaestostoljetne naracije u stihu.²³

II.

U prologu *Filide* Dragić kaže: »Jošte će se ovdje vidit / mnogo vele lijepijeh stvari, / ke u pjesni Sasin stari / složi za vas razgovorit, / ki dobrote moli vaše, / dobro srce da primite; / nu vi s mirom sad stanite, / da čujete pjesni naše« (s. 57–64),²⁴ iz čega bi se možda moglo zaključiti da je Sasin dramu napisao u zrelih godinama, recimo oko 1584. godine.²⁵ Kad je uistinu nastala, ne znamo, no jedno je očigledno: o drami se nije jedinstveno sudilo. *Filide* je među prvima negativno ocijenio Milorad Medini: »Karakteristi su razmazani i nejasni, a sve skupa naravski nevjerovatno. Ta se nevjerovatnost ističe još više radi toga, što nema komičnih prizora, kojima je Držić znao zasoliti svoje drame«,²⁶ dok Pavle Popović kaže da »lepa nije, a ni originalnošću se ne odlikuje«. ²⁷ Ipak, katkad se znalo reći da *Filide* »dramaturški je mnogo zgusnutija, a s obzirom na tradicijske koordinate i uzorke bitnija«,²⁸ odnosno »celovitija i efektivnija«. ²⁹ Ako se ne varam, od Budmanijeva izdanja *Filide* je tiskana

---

kazališta i glazbe HAZU, Odsjek za povijest hrvatskog kazališta – Zagreb, Hrvatsko narodno kazalište u Osijeku, Pedagoški fakultet, Osijek, Zagreb – Osijek, 2003, osobito str. 283–287.

²² »Žitelji Stona i Malog Stona u *Malahnoj komediji od pira* Antuna Sasina«, *Anali Zavoda za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku*, XXVIII, Dubrovnik, 1990, str. 183–191.

²³ »Čitanje Sasinovih *Razboja od Turaka*«, *Forum*, god. XXXXIII, knj. LXXXV, br. 1–3, Zagreb, 2004, str. 173–207.

²⁴ Svi citati iz drame bit će navedeni prema sljedećem izdanju: *Djela Petra Zoranića, Antuna Sasina, Savka Gučetića Bendeviševića*, Stari pisci hrvatski, knjiga XVI, priredio Pero Budmani, JAZU, Zagreb, 1888, str. 106–122.

²⁵ Slobodan P. Novak – Josip Lisac, nav. dj., str. 299. Slično sudi i Irena Arsić: »Možda su krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih godina nastale i pastirske igre *Flora* i *Filida*«, nav. dj., str. 24. Rafo Bogišić je skloniji pretpostavci da se o ljubavi piše u mladosti te da i Sasinove drame treba vidjeti kao plod mlađih pjesnikovih dana. *Zbornik stihova XV. i XVI. stoljeća*, str. 286.

²⁶ *Povjest hrvatske književnosti u Dalmaciji i Dubrovniku*, Matica hrvatska, Zagreb, 1902, str. 330.

²⁷ »Antun Sasin, dubrovački pesnik XVI veka«, str. 64.

²⁸ Slobodan P. Novak – Josip Lisac, nav. dj., str. 300.

²⁹ Zlata Bojović, »Drama i pozorište u Dubrovniku posle Marina Držića«, u: *Renesansa i barok*, Filološki fakultet, Narodna knjiga, Beograd, 2003, str. 169.

još samo jedanput: u hrestomatiji *Hrvatska drama do narodnog preporoda* donesen je ulomak iz nje, a ako je ikad o toj pastoralnoj drami izrečeno lijepih riječi, onda je to zacijelo tu: »Za razliku od *Flore*, dramaturški je mnogo zgusnutija, a s obzirom na tradicijske koordinate i uzorke bitnija *Filide*, koja, iako je kraća i ponešto oštećena, predstavlja Sasinovo najrazvedenije, a s obzirom na pastoralni ostvaraj uzorno djelo. *Filide* je svojevrsna imitacija Držićevih pastirsko-vlaških susreta s vilama, ali za razliku od Držićeve *Venere*, a vrlo blisko provedbi *Tirene*, i u Sasinovoj *Filide* dva svijeta, vilinji i vlaški, nisu strogo demarkirani. Oni se pored sve svoje isključivosti prepleću i dodiruju, pokušavaju jedinstveno djelovati tako da lica iz jednog i iz drugog svijeta slobodno komuniciraju i svoje scensko opstojanje uspostavljaju u sukobu dvaju svjetova, nižeg i višeg. Tim postupkom Sasin je svojoj *Filide* dao potrebnu dramaturšku čvrstinu, nasljeđujući prethodna pastoralna domaća rješenja.«³⁰

Za Joannu Rapacku *Filide* označava kraj jednoga žanra: u hrvatskim pastoralnim dramama, od Džore Držića preko Marina Držića do Antuna Sasina, potraga za vilom potraga je za vječnim idealom, »ekstaza je ljubavnika dakle ekstaza pjesnika, ljubav nije ništa drugo doli žeđ za ljepotom, traganje za njom pjesnikova je sudbina. Pastoralni krajolik kraj je poezije, u njemu pulsira izvor ljubavi kao izvor pjesnikova nadahnuća.«³¹ I dok u Držićevoj *Tireni* opravdanost traganja za idealom ima smisla,³² u *Grižuli* je iluzija uništena – Grižula može dobiti samo godišnicu Omakalu. U Sasinovoj *Filide* Ljubmir također ne može očekivati ništa više nego tek to da će mu knez »u svom selu / za domaću dat veselu« (s. 54–55): »Hrvatska pastorala nije se lako rastala s izvorom, vilom i Ljubmirom. Njegovu zgodu još jednom pokušava ponoviti A. Sasin u *Filidi*, ali taj pokušaj pokazao se jalovim. *Filida* je ostala samo mehanička kompilacija motiva i fabularnih linija *Radmila i Ljubmira*, *Tirene* i *Plakira*, u kojoj se suprotnost pastoralnih svjetova oba Držića preobražavaju u obične nedosljednosti, a podcrtavanje uzaludnosti pjesničkog sanjarenja postaje posve suvišno kroz završni motiv Ljubmirove ženidbe sa 'seljkom' jer poezije u *Filidi* jednostavno nema, odje-

³⁰ Slobodan P. Novak – Josip Lisac, nav. dj., str. 300.

³¹ »Radmio i Ljubmir Džore Držića u kontekstu pastoralne poezije druge polovice 15. stoljeća«, u: *Zaljubljeni u vilu*, Književni krug, Split, 1998, str. 79.

³² »Izvlači se na vidjelo nepremostiv jaz između svijeta ideala i svijeta stvarnosti kao i nerazrješiva proturječnost između ljudskih težnji i ograničenja ljudske naravi. Ali u velikom finalu svoje pastorale Držić ipak spašava humanistički smisao prethodno kompromitirane potrage. *Tirena* umire i uskrsava. Njeno uskrsnuće otkriva bit njene prirode, neprolaznu ljepotu *Venus Coelestis*. Suprotnosti nerješive na razini zemaljske stvarnosti postaju razrješive na razini transcendencije.« Joanna Rapacka, »Marin Držić i kriza renesansne svijesti: od *Tirene* do *Plakira i vile*«, u: *Zaljubljeni u vilu*, str. 108.

kuje povremeno samo u citiranim pjesmama Andrije Zlatar. Struja hrvatske pastora-
le, koju je započeo Džore Držić, na kraju se iscrpjela«. ³³

Sasinov se dramski rad veže uz hrvatsku pastoralnu tradiciju (Džore Držić, *Rad-
mio i Ljubmir*; Mavro Vetranović, *Istorija od Dijane*; Nikola Nalješković, *Komedija
I*), iz koje je taj autor baštiniio izravno i neizravno, ³⁴ no ipak je utjecaj Marina Držića,
navlastito *Tirene*, najčešće spominjan kad je o *Filide* riječ. ³⁵ Ponajprije se to odnosi
na postojanje dvaju svjetova (pastirskoga i vilinskoga) i njihovo isprepletanje, mije-
šanje vlaha s mitološkim bićima, zatim na djelomičan paralelizam u odnosu likova
(Držić: Ljubmir – Tirena / Sasin: Ljubmir – Filide; Držić: Radat i Stojna, razumni sa-
vjetnici / Sasin: stric Radovac i baba Jelača; naklonost vile prema pastiru). Ipak, Sa-
sinova drama mnogo je skromnija nego Držićeva, nema u njoj, primjerice, ironičnih
primjedbi o ljubavi, mladosti i starosti, ženskom svijetu (nevjeste, svekrve), a fanta-
stično se okružje uvelike povuklo pred rustikalnim. ³⁶ Jednostavno rečeno: Sasin nije
Držić, a to ne mora ni biti; on je pjesnik koji se okušao u popularnom renesansnom
žanru, ne težeći nadmašiti svoje prethodnike, a sličan im je utoliko što je odabrao
pastoralnu dramu s njezinim konvencionalnim zakonitostima. U tom smislu treba
razumjeti i već poznat leksički repertoar koji je pjesnik rabio u prozopografiji vile
Filide ili pak u Ljubmirovim ucviljenim monolozima. Petrarkizam je bio Sasinovo
prirodno okruženje, on je za mnogo puta iskorištenim pjesničkim slikama posegnuo
kao za nečim uobičajenim, prepoznatljivim i za njega, očito, još uvijek živim.

Uostalom, danas više ne znamo motive koji su Sasina pokretali prilikom pisanja
Filide. Dragićev prolog sugerira da je drama bila namijenjena izvedbi. Razgovor
Radibrata i Vučete također upućuje na takav zaključak: kad Vučeta govori Radibra-
tu neka se brine za sebe, a »na tuđe se useri« (s. 448), potonji vulgarizam nije samo
dug jezičnoj karakterizaciji priprostoga vlaha, nije prizor u kojem se oni pojavljuju

³³ Joanna Rapacka, *Złoty wiek sielanki chorwackiej: studia z dziejów dubrownickiej literatury
pastoralnej*, Wydawnictwa Uniwersytetu warszawskiego, Warszawa, 1984, str. 86.

³⁴ Divna Mrdeža, »Dramski tekstovi Antuna Bratosaljića Sasina i hrvatska dramska tradicija
prije Marina Držića«, str. 189–201.

³⁵ O utjecaju *Tirene* na Sasinov dramski rad raspravlja se i u monografiji Irene Arsić, str. 55 i
dalje.

³⁶ Ističe to Rafo Bogišić: »Slijedeći put svojih predšasnika i učitelja, Sasin u prvi plan stavlja
obične čobane, vlahe. Oni u njegovim pastoralama imaju glavne uloge, što je pored ostalog
dovelo do definitivnog razbijanja idilične atmosfere na sceni. Ono što je Nalješković započeo,
što je Držić uvelike prakticirao, Sasin je objeručke prihvatio i smatrao glavnim scenskim
smislom i ciljem. Idilično-pastoralni sloj sveo je na najmanju moguću mjeru i uvodi ga tek
toliko koliko mu je potrebno da istakne prvotni ljubavno-pastoralni motiv i poticaj«. *Hrvatska
pastoralna*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 1989,
str. 79.

još jedna potvrda da se diskurs farse u hrvatskoj ranonovovjekovnoj književnosti uvlačio u različite dramske žanrove, nego je Sasinu zacijelo na umu bilo izazivanje smijeha u publici. Kad Vučeta opisuje čime je trgovao, kaže da je to činio »sjedeci kon kare« (s. 462), aludirajući na Orlandov stup na Placi, mjesto gdje se odvijala trgovina u Dubrovniku. Sve to podupire misao da je Sasin pisao *Filide* za scensko uprizorenje, za gledatelje koji su pastoralno-rustikalne sadržaje voljeli, pri čemu se nisu pitali što je pjesnik iz tradicije preuzeo, od koga je preuzeo, je li ono o čemu govori ponavljanje modela ili je u taj model intervenirao i koliko. A da je to skromno činio, svjedoče i umeci u *Filidi*: nakon prologa pjeva se pjesma Andrije Zlatara *Čudim se, kâ sila sili me i kripas*, a na kraju prvoga čina stoji didaskalija: »Ovdi svršuje prvi at, ter poju u lugu«. Kako je konstatirao Nikola Batušić, »tim postupkom Sasin (je) ponešto obnovio tradicionalni scenski izričaj pastorale«. ³⁷ Treba reći da je upravo na temelju Sasinovih drama Milan Rešetar u *Ranjininu zborniku* utvrdio autorstvo dviju pjesama Andrije Zlatara, kojega, inače, spominje u pjesmama *Drugi san* i *U pohvalu pjesnika dubrovačkih*, no uvijek kao Zlatara, nikad kao Čubranovića. Sastavak *Čudim se, kâ sila sili me i kripas* u Starim piscima hrvatskim donesena je pod rednim br. 673. ³⁸

Po vrstovnim obilježjima *Filide* je tipičan uzorak pastoralne dramaturgije: arkađijski krajolik, *zatravljeni* pastir, potraga za vilom, razumni prijatelji i rodbina koji zaljubljenika žele spasiti od pogubne ljubavi, trenutak zaljubljenikova opraštanja, prepletanje vlašskog i vilinskog svijeta. Zanimljivo je tek da u *Filidi* nema satira (u *Flori* se javljaju Silvano i Silen). U drami se, zapravo, ništa ne događa, fabularno je jednostavna, uglavnom se iscrpljuje u razgovorima o ljubavnom jadu i nastojanjima Ljubmirovih bližnjih da ga privedu pameti. Da sa Sasinovim dramskim sastavcima nešto nije kako treba, odavna je primijećeno. Je li ih zaista bilo mnogo više – kako bilježi Appendini – ne znamo, no očito je da tekstovi koji su do nas stigli nisu Sasinova *prva ruka*. Armin Pavić zapaža: »I komedije njegove su u tom rukopisu sačuvane, koje su ne samo nepodpune, nego tako nerazumljivo ispisane, da im nijesam uspio točno sadržaja pronaći«. ³⁹ Pero Budmani ne žali mnogo za onim što se može biti od opusa izgubilo, jer »Sasin nije veliki pjesnik, lako je, ali nepomnjivo pisao«. ⁴⁰ Medini pak smatra da je radnja *Filide* više no siromašna, »rastegnuta je u pet čina,

³⁷ *Povijest hrvatskoga kazališta*, Školska knjiga, Zagreb, 1978, str. 75.

³⁸ *Pjesme Šiška Menčetića i Džore Držića, i ostale pjesme Ranjinina zbornika*, Stari pisci hrvatski, knjiga II, drugo, sasvim preuđešeno izdanje, priredio Milan Rešetar, JAZU, Zagreb, 1937, str. 456.

³⁹ *Historija dubrovačke drame*, str. 101.

⁴⁰ Stari pisci hrvatski, knjiga XVI, str. XVI.

od kojih dvaju nema«,⁴¹ a Pavle Popović tomu dodaje: »Drama je defektna doista«. ⁴² Divna Mrdeža Antonina također je registrirala ono što je jasno svakom pažljivijem čitatelju: »Međutim, činjenica da su rukopisi s njegovim tekstovima znatno iskvareni, nekima su sadržaji ili lica ispremiješani, mnogo je redaka u prepisivanju ispušteno, govori o kontinuitetu prepisivanja, a to upućuje da je stonski pjesnik imao svoje čitateljstvo«. ⁴³

Da je *Filide* do nas došla u okrnjenu obliku, u iskrivljenu prijevodu, uočilo se odavno. Ipak, dalje od konstatacije nije se išlo. Kad se što god iz Sasinova opusa citiralo, činilo se to po Budmanijevu izdanju. No, koliko god vrijedan bio njegov napor da učini dostupnima djela jednoga manjeg pjesnika 16. stoljeća, vrijeme je ipak učinilo svoje: kritičko izdanje Sasinovih tekstova – jedino koje imamo – sve teže izdržava tekstološku provjeru. Doduše, Budmani se prema rukopisu odnosio onako kako se tekstologija prema rukopisu uglavnom odnosi i danas: poštovao je ono što se sačuvalo, pogotovu zato što je Sasinova djela našao na okupu samo u Arhivu Male braće u Dubrovniku u rukopisu br. 122. ⁴⁴ Nije na raspolaganju imao više varijanata, nije mogao uspoređivati pa se što više približiti nekadašnjoj autorovoj volji. Postupio je, dakle, na znanstveno najpošteniji način: kako je u rukopisu zatekao, tako je i priredio, bez izmjena i intervencija.

Treba spomenuti da se Sasinova djela nalaze i u rukopisu br. 25 koji se čuva u Državnom arhivu u Dubrovniku, pripadao je Luki Pavloviću, a potječe iz druge polovice 19. stoljeća. ⁴⁵ Zapravo riječ je o rukopisima nastalim u različita doba, zajedno uvezanima, zasebne paginacije, različita sadržaja i različitih naslova. Jedan, opsežniji, naslovljen je: »Različne Piesni | Gosp: Antuna Sassi Dubr:^a | Bi nepoznan od Otca Seraf.^a Červe; a Otac Frano Appendini jedva mu znaše ime«, a drugi: »Prika[anja slo]scena | po | Antunu Sassi | Gradjaninu Dubrovackomu«. ⁴⁶ Potonji je svakako stariji jer se u njemu još uvijek koriste grafemi *cj* za *ć*, *sc*, *scj* za *š* itd., dok u prvom to

⁴¹ *Povjest hrvatske književnosti u Dalmaciji i Dubrovniku*, str. 330.

⁴² »Antun Sasin, dubrovački pesnik XVI veka«, str. 64 (bilješka 2).

⁴³ »Portret dubrovačko-stonskog pisca Antuna Sasina«, str. 134 (bilješka 1).

⁴⁴ Prijepis *Filide* nalazi se na str. 322–334. Opis rukopisa vidjeti u: Mijo Brlek, *Rukopisi knjižnice Male braće u Dubrovniku*, knj. I., JAZU, Zagreb, 1952, str. 116–118.

⁴⁵ U pismu od 24. siječnja 1858. Stjepan Marija Tomašević, Pavlovićev rođak, piše:

»Od mene ćeš sad primati

Oracija Mažibradi,

A ti meni htjeđ zajati

Sassi i Skvadri Boga radi«.

Stjepan Kastropil, *Rukopisi Naučne biblioteke u Dubrovniku*, JAZU, Zagreb, 1954, str. 17.

⁴⁶ Rukopis sam na uvid dobio ljubaznošću Vinicija B. Lupisa, na čemu mu zahvaljujem.

nije slučaj. Novom je grafijom na dnu rukopisa *Prika[anja]* Pavlović dopisao: »God. g. 1580, kad jos mlad, premine Marin Daržić, mlad i Sasin, spjeva plać u smart Daržićevu. Vigj Pjesan na listku 89 pjesama različnieh. – Sasin pak doćeka staros. Vigj Pjesan na listku«. Doista, Držićeva se nadgrobna nalazi na navedenoj stranici rukopisa *Različne Piesni*. U tome se rukopisu nalaze sva Sasinova djela – osim *Flore* i *Robinjice* – koja se nalaze i u rukopisu br. 122,⁴⁷ pa ih je Pavlović zacijelo otuda i prepisao, što potvrđuju i lakune koje se javljaju na istim mjestima i u rukopisu br. 122 i u Pavlovićevu prijepisu.⁴⁸ U rukopisu *Prika[anja]* nalaze se prolog Dragića pastira,⁴⁹ *Flora*, *Malahna komedija od pira* (pod naslovom *Malahno Prika[anje] [a Pira]*), prolog i početak prvoga čina *Filide* i *Robinjica*.⁵⁰ Nije nevažno uočiti da se praznine u *Malahnoj komediji od pira* ponavljaju i u rukopisima *Različne Piesni* i *Prika[anja]*, što valjda znači da je oba puta Pavlović imao pred sobom jedan te isti predložak, ali u različita vremena.⁵¹ Zašto se u rukopisima *Prika[anja]* nalazi samo ulomak *Filide*, ne bih znao reći; ako je suditi po paginaciji, koja ne potječe od Pavlovićeve ruke, moglo bi se nagađati da se ostatak izgubio. Na žalost, ni Pavlović nije poznavao koji potpun rukopis *Filide*, a i u tako okrnjen ponešto je intervenirao. Međutim, za razliku od prepisivača rukopisa br. 122, Pavlović je imena likova odvajao od replika (lijevi rub stranice) pa tekst izgleda preglednije. Također je izvršio podjelu na četiri čina, no on činom zove ono što danas zovemo prizorom: s prvim pojavljivanjem Ljubmira počinje prvi čin, prvo pojavljivanje Radoja označuje drugi čin. Ondje gdje u rukopisu br. 122 počinje drugi *at* – dolazak Stanca – za Pavlovića je početak trećeg čina, dok mu četvrti čin počinje drugim nastupom babe Jelače, što je u rukopisu br. 122 poč-

⁴⁷ Prije njih slijedi dvadeset devet sastavaka prepisanih iz rukopisa Horacija Mažibradića, o kojem je izvjestio Kastropil u radu »O jednom zborniku dubrovačke lirike«. Idu ovim redom: *Dogadjaj g. g. 1590, Gospodjani, Mladosti od Karkra, Gospodjani, La giovane e la vecchia, Gospoji, Mahnici, Vili svojoj, Tužba ljuvena, Spotna pjesan, Špotica, Špotica, Vila i Junak, Pećnići, Maškari, Pastir, Zet, i Majka mu, Kolende, Tanka visoka Vila, Vili, kojaga bieži, Biloj vili, Gospoji, Diklici, Igumani, Zarobieni, Marćari, Vrtari, Poklisari Ljubavi, Darvoevi redovnici*.

⁴⁸ Zanimljivo je da je u kratkoj posveti Dživu Simovu Buniću ispred *Razboja od Turaka* kraj drugoga stiha – koji u rukopisu br. 122 nedostaje – Pavlović ovako dopunio: »Za ne stat izprazan, = odlučih stvar novu / Staviti u piesan: = na polju Cosovu«.

⁴⁹ Riječ je o tekstu koji među Sasinovim djelima u Starim piscima hrvatskim dolazi iza *Filide*, a ispred *Flore*, a nije ga jednostavno vezati ni uz jednu od njih. U Pavlovićevu prijepisu naslovljen je kao *Poklon*.

⁵⁰ Iza njih slijede: *Robinja turska. Maškarata, Maškarata Ubog, O smrti*.

⁵¹ Slavica Stojan je ispravila pogrešno Budmanijevo čitanje prezimena *Košo* u *Malahnoj komediji od pira*, potvrdivši da je riječ o obliku *Koško*. Dodajem da se u oba prijepisa iz rukopisa br. 25 spomenuti lik naziva *Koško* (*Cosko, Kosko*).

tak trećega *ata*. Vidi se, dakle, da je Pavlović uglavnom zadržao postojeću podjelu na činove, s tim što je uveo drugi čin pa slijedom toga drugi čin iz rukopisa br. 122 pretvorio u treći, a treći u četvrti. Prizor s Radibratom i Vučetom zbrkan je kao i u rukopisu br. 122, s tim što je Pavlović posljednju repliku – koju izgovara Vučeta, što je u rukopisu br. 122 naznačeno – pripisao Vukašinu.

III.

U Budmanijevu izdanju *Filide* ima prolog i tri čina. Držim međutim da je rukopis po kojem je *Filide* priređena iskvaren, da drama ima četiri čina te joj nedostaje posljednji, peti čin. Prije no što to pokušam pokazati, donosim njezin sadržaj.

Imena onezijeh, koji govore u komediji: Ljubmir, Dragić, Radoje, Radovac (stric), Stanac (kum), Vukašin (knez), Vukoje, Filide (vila), Jelača (baba), Ljubenko (dijete), Radibrat.

Prolog. Dragić se obraća *veseloj družbi, prijateljima, bratji* i ukratko kazuje što će ubrzo vidjeti. Nakon toga slijedi pjesma Andrije Zlatara *Čudim se, kâ sila sili me i kripas*.

At prvi. Pastir Ljubmir tuži kako je nesretan: zaljubio se u vilu, a ona za njega ne haje. Zatim se prene te se pita čemu se ispovijeda lugu i pustoj gori. Bolje mu je požuriti se do bistroga izvora gdje je vilu prvi put sreo pa ondje tužiti. Kad bi ju samo ponovno vidio, rukom bi ju dodirnuo za grlo i nikad ju više ne bi pustio. Budući da se polagano spušta mrak, Ljubmir zaključuje da je pametnije provesti noć pod borom, a kad osvane jutro, poći će tražiti vilu.

Pod borom sjedi Radoje. On već dva dana traži Ljubmira, koji mu je ostavio imanje i goveda te nestao. Radoje je ljut i kaže da će ostaviti stado neka ga vuk rastjera. I on primjećuje da se spušta mrak, no tada ugleda nekoga kako spava i razabere da je to Ljubmir. Pita ga što tu radi, zašto je obliven suzama, poziva ga da ustane. Ljubmir odgovara da je uzaludno ispovijedati bolest onomu tko ju ne zna izliječiti. Umjesto toga, neka Radoje ode, povede stado, pozdravi babu i strica i neka im kaže da je Ljubmir otišao tražiti vilu. Radoje je iznenađen; Ljubmiru bi bolje bilo – misli on – da pod borom padne mrtav.

Uto se začuje poziv strica Radovca, koji doziva Ljubmira i pita se zašto stado ne tjera kući. Kad ga ugleda, Radoje mu kaže da Ljubmir traži po gorama vilu i ne prestaje plakati za njom. Radovac Ljubmira pita što mu je, zašto stoji poput kamena, kao mrtav. Ljubmir mu odgovara da je to zbog vile, čije je lice bjelje od snijega, a oči su joj kao zvijezda Danica. Radovac ga upozorava da to nije dobro, da su mnogi izgubili život jer su slijedili vile. Zato mu je bolje krenuti kući. Ljubmir odgovara da za kuću ne mari; zbog vile će *satrajati* svoj život.

Drugi at. Pojavljuje se kum Stanac koji se pita kakva se to družina skupila, zar ne opažaju da se spušta noć. Pozdravlja ih i pita što čekaju. Radovac ga pozdravlja, a na Stančevo pitanje što im je, Radoje mu odgovara da se Ljubmir zaljubio u vilu i ne želi poći kući. Stanac kaže – kao i Radovac – da se u zao čas zaljubio. Ljubmir zaziva pomoć, a Radovac ga smiruje i kaže da neće *poginuti*. Pritom govori Radoju da Ljubmira vodi kući. [Ovdje očito dolazi do komešanja i pokušaja da se Ljubmir silom odvede, a on se brani.] Dok Ljubmira odvode, Stanac se pita što je to s današnjom mladeži pa ne mari za život, nego bi cijele dane potratila u ljubavi. Prisjeća se kako su u njegovo doba vile razgovarale s pastirima, nisu bile *kamena srca*, a danas se skrivaju od njih. Pojavljuje se uplakana Jelača, a na Stančevo pitanje o uzroku suza odgovara da je to zbog Ljubmira. Stanac je pita kamo je u predvečerje krenula, našto ona odgovara da ide k prijateljici, a Stanac odmah pita ide li možda k vilenici. Ipak, on misli da bi se batinom Ljubmir prije izliječio.

Pojavljuje se vila Filide. Pripovijeda kako je uranila prije zore i pošla u lov. Dok je trgala ruže, ugledala je košutu, odložila vijenac s glave, napela luk i strijelu, no košuta ju je spazila i pobjegla. Nastavila je potragu za zvijerima, ali više nije naišla ni na jednu. Odlučila je otpočiniti pokraj vode u sjeni. Pita se gdje je Ljubmir. On njezinu ljepotu slavi pjesmom, a druge joj vile zbog toga zavide; slušaju ga, ali ih on ne vidi.

Uto se pojavljuje dječaćić Ljubenko. Filide ga zaustavi, pita ga odakle dolazi, gdje mu je otac, je li koju ovcu iz njihova stada pojeo vuk, kako mu je ime, ima li majku i je li možda ljepša od nje. Dječak odgovara na sva pitanja, a Filidi priznaje da je doista lijepa, no majka mu je draža tisuću puta. Sad ga vila pita za Ljubmira, a on odgovara da upravo dolazi. Filide mu kaže neka uzme torbicu [Ljubenko ju je valjda odložio kad je sreo vilu], a usputno pita što je u njoj. Dječak odgovara da u njoj ocu nosi *brašenicu*. Dječak odlazi, a Filide ugleda Ljubmira kako dolazi. On ju ne vidi pa počinje tužiti kako je teško »luven stril u srcu imati« (s. 336); baba, Radovac i svi ukućani odgovaraju ga od opčinjenosti vilom, no on ne mari za njihove riječi, odlučan je slijediti »anđelski lip ures« (s. 344). Tada opazi vilu pokraj vode. Nije mu jasno čemu oklijeva, zašto ne pohita i ne zagrlj ju. Vila mu kaže neka se zaustavi, ne smije ju dodirnuti jer će istoga trenutka izgubiti život. Ljubmir moli da ga uzme za slugu, što ona ne želi. Daje mu vijenac s glave i odlazi. Pita kad će ju opet vidjeti, našto ona odgovara da će to biti *brzo*. Neka sada malo zasvira i smiri srce.

Treći at. Dolazi Jelača: umorna je od puta, traži Ljubmira da bi ga izliječila od ljubavne boli. Ugleda ga pokraj vode, pod vrbom, gdje pjeva. Nagovara ga neka pojede korijen koji je donijela pa će ozdraviti, što on odbija: želi cio život slijediti Filidu. Od nje je dobio i vjenčić. Jelača ga uvjerava da je to varka, da mu vijenac –

kao znamen ljubavi – nije dala vila, već »neman od gore«. Ljubmir odgovara da zna razlikovati i da je vidio upravo vilu.

Pojavljuje se Radovac, lamentira o pogubnosti ljubavi, koja donosi samo plač. Ugleda kneza Vukašina, koji odmah počinje priču kako se dugo nisu vidjeli, još otkad su se u gradu napili vina u gostima kod stanovitoga Radića. Na Vukašinovo pitanje što on ovdje radi, odgovara da čeka sinovca Ljubmira, koji se zaljubio u vilu. Vukašin mu daje savjet: neka Ljubmira oženi što prije pa će zaboraviti na tlapnje i bit će kod kuće. Radovac ga pozdravlja i zaželi mu dobru noć.

Pojavljaju se Radibrat i Vučeta. Radibrat pita Vučetu kamo je krenuo tako pijan. On mu grubo odgovara da se ne miješa u tuđe poslove. Radovac ga poziva neka sjedne i kaže mu što je nosio u grad i što ima u torbi. Ustvrdjuje da je vino u gradu skupo, pa ga opet pita što je nosio u grad prodati. Vučeta odgovara da je trgovao jarebicama, maslom, *piplicama*. Sve je to prodao za sat vremena, i uspio još s društvenom popiti dosta vina. Radibrat opaža da zato sad tako nesigurno hoda, a zatim ga ponovno pita što mu je u torbi. Vučeta odgovara da ima jaja, *ptica*, kobasica i osam pilića. Prekinuvši ga u nabranjanju, Radovac primjećuje kako se čuje nečija pjesma te se uz pozdrav rastaju.

IV.

Podatak da je *Filide* prikazana nemamo, no njezinu scensku sliku nije teško zamisliti. Očito, morala bi imati tri prizorišta. Prvo je proplanak s borom gdje večer zatječe Ljubmira, koji se umorio tražeći vilu Filide. Tu će ga pronaći prijatelj Radoje (na kraju drugog dana potrage), stric Radovac, pa kum Stanac. Otuda će Ljubmira – a na Radovčevu zapovijed – Radoje odvesti kući. Tu će, potom, Stanac sresti babu Jelaču, koja je krenula u potragu za lijekom kojim će izliječiti Ljubmira. Rastanak Jelače i Stanca ujedno će značiti i promjenu prizorišta, ali i vremena radnje: novi je dan, događaji se odigravaju u podne, pokraj vode, u sjeni vrbe. Tu će se odmarati vila Filide, tu će sresti dječaka Ljubenka – što je u dramaturškom smislu nefunkcionalan prizor – konačno, tu će se sastati Filide i Ljubmir, a onda i Jelača s Ljubmirom, uzaludno ga pokušavajući nagovoriti da pojede čarobni korijen od kojega će ozdraviti. Treće prizorište bilo bi put na kojem se susreću Radovac i knez Vukašin (»Nu ovdje što stojiš na putu zlovoľan, / ter veće ne hodiš, Radovče, na tvoj stan?«, s. 425–426), a zatim Radibrat i Vučeta.

Nerijetko se upozoravalo na pomutnju u organizaciji dramskoga vremena *Filide*.⁵² Ipak, nju je očito prouzročio prepisivački nemar, a kako je u predlošku našao,

⁵² »Može se zaključiti da je vrijeme radnje u *Filidi* pomalo neodređeno i zbrkano te da ovakva upotreba vremena ne doprinosi niti dramaturziji niti jasnoći zbivanja, unatoč eventualnim

tako je Budmani tekst i priredio, ne obraćajući pozornost na nelogičnosti u rukopisu br. 122, koji nije pisan prije druge polovice 18. stoljeća. Ponovno sam pregledao spomenuti rukopis. Već se na prvi pogled dade uočiti sličnost s rukopisima Miha Junijeva Rastića, premda prijepis *Filide* nije ni približno uredan kao neki drugi Rastićeve prijepisi; dapače, prilično je nemarno pisan, no čitljivo, krupnim slovima,⁵³ a samo je na dva mjesta prvotno napisan tekst prekriven. Prepisivač ekonomizira prostorom: ne odvaja replike pojedinih likova, nego ih nastavlja jedne na druge (*in continuo*), nema podjele činova na prizore, imena likova često su skraćena, pa u slučaju kad piše *Rad.*, doista može doći do zabune, jer se u drami javljaju stric Radovac i Radoje, Ljubmirov prijatelj te je spomenutu skraćenicu lako pogrešno razriješiti (to se na jednome mjestu dogodilo Budmaniju), a najveća je zbrka u posljednjem prizoru, u kojem su izmiješana četiri različita lika, od kojih dva tu uopće ne pripadaju. Priređujući *Filide*, Budmani je vjerno slijedio rukopis, i tu mu se nema što prigovoriti. Tek, riječ je o rukopisu u kojem je do nas došla unakažena i zacijelo nepotpuna varijanta Sasinove drame.

Ponajprije, problematična je podjela na tri čina. Čini se da *Filide* ima – u obliku u kojem je danas sačuvana – najmanje četiri čina, na što upućuju prostorno-vremenske odrednice radnje. Prvi se čin zbiva na proplanku u predvečerje. Tu srećemo ojađenoga Ljubmira: on sam kaže da se spušta noć i da se mora odmoriti, a sutradan će poći »put bistra jedzera, / gdi naprije vidih ja prislavnu ovuj vil« (s. 86–87):

Nu ovo k noći jes, počinut ja ću poč,
i smirit moju svijes pod borjem ovuj noć;
ter sine kad dzora, i bjegne noćni mrak,
a sunce vrh gora pokaže svitli zrak,
tadaj ću ustati, poginut da bih mnil,
ter ću poč iskati gizdavu ovuj vil. (s. 97–102)

Poslije se u didaskaliji kaže da Ljubmir »ovdi sjede pod borom«, a zatim i Radoje – koji ga pronalazi – spominje bor (»Boļe bi, dim uprav, da se tuj istegneš / pod borom tuj mrtav, i da se ne dvigneš«, s. 145–146). Tu se potom pojavljuje Radovac koji – u Radojevoj prisutnosti – razgovara s Ljubmirom i pokušava ga odvratiti od njegova nauma. Prvi čin završava didaskalijom »Ovdi svršuje prvi at, ter poju u lugu« (Ljubmir, Radoje, stric Radovac – nap. M. T.). Tako se prvi čin sastoji od triju

---

autorovim željama.« Divna Mrdeža Antonina, »Portret dubrovačko-stonskog pisca Antuna Sasina«, str. 141.

⁵³ Za Rastića je Milan Ratković rekao da je »poznat kao solidan prepisivač starih tekstova«. *Djela Dživa Bunića Vučića*, Stari pisci hrvatski, knjiga 35, JAZU, Zagreb, 1971, str. 28.

prizora: Ljubmir sam; Ljubmir i Radoje; Ljubmir, Radoje i stric Radovac, a obuhvaća stihove 65–172.

Drugi čin započinje ulaskom kuma Stanca na scenu: on vidi narečeni skup, pita što se događa, a Radovac i Radoje mu objašnjavaju. U jednom trenutku Radovac zapovijeda Radoju da Ljubmira odvede kući, što je naznačeno i didaskalijom (»Ovdi Ljubmira vode doma, a govori Stanac«). Ostaje Stanac, na kojega nailazi Jelača, koja ide k vilenici po lijek za »ljuveni beteg«. Isti je, dakle, prostor, a isto je i vrijeme, jer Stanac kaže: »Ter brže togaj rad, mâ Jele, noćno greš / ovezijem putem sad, reci mi, kud ideš?« (s. 247–248). Drugi čin sastoji se od triju prizora: Stanac, stric Radovac, Radoje, Ljubmir; Stanac sam; Stanac i Jelača, a obuhvaća stihove 173–254.

Budući da u prvom pojavljivanju u prvom činu Radoje kaže: »Ovo je drugi dan, odkli se po gori / ja tučem jadovan, vaj! trud mi domori« (s. 103–104), jasno je da Sasin dramsku fabulu započinje trenutkom kad potraga za Ljubmirom već traje, ali cijela Radojeva potraga nije prikazana, nego sve otpočinje drugim danom potrage, danom koji je već protekao i spušta se noć. Time se izbjeglo nepotrebno prikazivanje dana u kojem Ljubmir nije pronađen, a naglašena je dramatičnost njegova izostanka – nema ga, naime, već dva dana.

Nakon što kum Stanac savjetuje Jelači da je Ljubmira bolje k pameti privesti batinom, izdanje u Starim piscima hrvatskim nastavlja se monologom vile Filide, koja međutim upozorava da su se promijenili i prostor i vrijeme:

Sad ću poč kon vode počinut u sjencu,
gdi žedne dohode sve zviyeri k studencu,
jeda gdi došeta u družbi s kom zviri,
i na řu opeta sreća me namiri. (s. 269–272)

Upravo na tom mjestu treba početi treći čin, premda to u rukopisu br. 122, pa onda i u Budmanijevu izdanju, nije naznačeno.⁵⁴ Ipak, to je logično: vila kaže da je riječ o novom danu i novom ambijentu – ona se nalazi pokraj vode, mora potražiti sjenu; nedvojbeno je sunce jako, nalazi se u zenitu, a to će reći da je podne. Tu ona susreće dječaka Ljubenka, a zatim i Ljubmira. Nakon što porazgovaraju, a ona mu daruje vjenčić s glave i obeća skori susret, Ljubmir ostaje sam. Dolazi baba Jelača, nalazi ga »kon vode studene pod vrbom« (s. 384), pokušava ga urazumiti, ali ne uspijeva. Iz Jelačinih riječi razabire se da ga traži od rana jutro (»Uh brižna! obidoh po svijeta, nut' jada! / od žeđe pogiboh i truda ja sada. / Poći ću vode put najlakše ja hode, / ter ću tuj počinut u hladu kon vode«, s. 375–378). Da se prizor s Jelačom prirodno nadovezuje na prethodni, vidi

⁵⁴ U Starim piscima hrvatskim treći čin započinje tek od 375. stiha, u trenutka kad Jelača nailazi na Ljubmira, koji se upravo oprostio s Filidom.

se iz jednoga detalja: ostavljajući Ljubmira, vila mu savjetuje neka »malo posviri«, što on zaista i čini, jer ga Jelača nalazi »gdđi poje / kon vode studene« (s. 383–384). Dakle, treći čin sastoji se od četiriju prizora: Filide sama; Filide i Ljubenko; Filide i Ljubmir; Jelača i Ljubmir, a čine ga stihovi 255–406.

Budući da je Radoje u drugom činu Ljubmira odveo kući – dakako, protiv njegove volje – može se postaviti pitanje kada je zaljubljeni pastir ponovno krenuo u potragu. Neki su tumači *Filide* u tome vidjeli dokaz njezine okrnjenosti.⁵⁵ Ipak, bit će da tomu nije tako. Sasin, naime, i za to daje objašnjenje kad kaže:

Upiju na mene baba i stric Radovac
i kućne sve žene, Radoje i Stanac,
ter ih stoji buka veća, negli kada
planinskoga vuka zamjere kon stada.
Ne marim ja za toj, neg' misal moja jes
slijediti vas vik moj anđelski lip ures
od one od gospoj, i to je mâ misal,
kojoj sam život moj na službi zapisal. (s. 339–346)

Iz tih se stihova može zaključiti da je Ljubmir bio doveden kući, ondje su ga ukućani pokušali privesti k pameti, no nisu uspjeli, pa je on ujutro ponovno otišao tražiti vilu, baš onako kako je i naumio u prvom činu kad je – još ne sluteći da će ga rodbina pronaći – odlučio prespavati pod borom, a kad »sunce vrh gora pokaže svitli zrak« (s. 100) krenuti prema jezeru pronaći Filidu. Ovako, prespavao je kod kuće, pa u zoru iznova krenuo u potragu. Dakle, Sasin je motivacijski povezao fabularne sastavnice i ništa nije ostavio nejasnim; tek, *komprimirao* je dramski tekst, preskačući neke dionice, ne bi li ubrzao radnju, pazeći pritom da se prostorno-vremenske promjene mogu odrediti iz replika likova.⁵⁶

⁵⁵ »Nigdje u tekstu nema naznake kad i kako se oslobodio potjere, što je možda još jedan od brojnih dokaza o okrnjenosti *Filide*. (...) U isto vrijeme pojavljuje se Jelača pokušavajući Ljubmira ozdraviti čarobnim korijenjem. Poslije toga po svoj prilici nedostaje dio pastorale jer se nemotivirano pojavljuje stric Radovac i Vukašin s manjom grupicom pripitih seoskih veseljaka.« Divna Mrdeža-Antonina, »Jedan model – dvije pastorale: 'Filide' i 'Flora' Antuna Bratosaljića Sasina«, str. 35.

⁵⁶ Slične »prazne prostore« nalazimo, primjerice u Držićevoj *Noveli od Stanca*: u četvrtom prizoru Dživo Pešica, Vlaho i Miho susreću *maskare* koji idu na pir te ih Dživo odluči iskoristiti za *nòvelu*: »Pođ'mo ih *per Dio* zvat, prije neg na pir pođu / molit i skondžurat da ovamo dođu. / Scijenit će Vlah ovi da su vile zbiljne« (*Marin Držić: Djela*, priredio, uvod i komentare napisao Frano Čale, CKD, Zagreb, 1987, str. 275). Nakon toga – u petom prizoru – Stanac zaziva vile, a u šestom preodjeveni *maskari* već počinju zbijati šalu sa Stancem. Dio u kojem se Dživo, Vlaho i Miho dogovaraju s *maskarima* je ispušten, no podrazumijeva se.

Prvi prizor četvrtoga čina započinje kratkim Radovčevim lamentom o pogubnosti ljubavi, a događa se na putu (»Nu ovdí što stojíš na putu zlovojan, / ter veće ne hodiš, Radovče, na tvoj stan?«, s. 425–426, pita Vukašin), istoga dana kad je Ljubmir sreo Filidu, no sada u večernjim satima. Ubrzo se Radovcu pridružuje knez Vukašin, koji – nakon što ustvrdi da se dugo nisu vidjeli i nakratko se prisjeti slavlja kod Radića u gradu⁵⁷ – savjetuje neka Ljubmira što prije ožene, a opraštajući se s Vukašinom, Radovac mu kaže: »A vam da bude toj; vrijeme je veće poč, / naš kneže, s Bogom stoj, Bog vam dao dobru noć!« (s. 443–444). Osim toga, to potvrđuje i razgovor Radibrata i Vučete⁵⁸ kojim drama u rukopisu završava. Vučeta je išao u grad prodavati robu, a potom je s prijateljima hodao kojekamo i pio vino. Razumljivo je da mu je za to trebalo više vremena, i u trenutku kad Vučeta pripovijeda, dan je već minuo, u najmanju ruku nikako ne može biti ni jutro ni podne. Proizlazi da je i četvrti čin prostorno i vremenski zaokružen te da prizori s Radovcem i Vukašinom te Radibratom i Vučetom nikako ne mogu bio dio trećega čina, kako je to u kritičkom izdanju.

Treba također zapaziti da Radovac – odgovarajući Vukašinu na pitanje zašto stoji na putu – kaže da čeka Ljubmira jer je »danaska drugi dan, da se ide tukući / po gori jadovan, gorsku vil ištući« (s. 431–432). Ako se prisjetimo da odmah na početku Radoje kaže da već dva dana traži Ljubmira – a kaže to u predvečerje drugoga dana, kad ga je konačno i našao – možemo se zapitati zašto Radovac također spominje dva dana, premda bi na temelju Radojevih riječi trebali zaključiti da je riječ o tri dana. I tu je Sasin dosljedan: naime, Radoje, u trenutku kad stupa na scenu, već drugi dan čuva Ljubmirovo stado, dok je Radovac potragu počeo u danu u kojem ga je i pronašao; on, naime, računa dan u kojem ga je našao i dan u kojem je Ljubmir ponovno otišao na vodu potražiti vilu, a za njim je – s čarobnim korijenom – otišla Jelača, koju Radovac sada čeka. Oba lika, dakle, broje dane vlastite potrage. Ne treba također zaboraviti da se nakon drugoga čina Radoje na sceni više ne pojavljuje, za njega je potraga završena. Iz svega proizlazi da četvrti čin ima tri prizora: Radovac sam; Radovac i Vukašin; Radibrat i Vučeta, a obuhvaća stihove 407–474.

Radnja *Filide*, dakle, traje manje od dva dana: predvečerje dana u kojem je Ljubmir pronađen i odveden kući i cio drugi dan tijekom kojega je ponovno otišao tražiti

⁵⁷ Bilo bi vrijedno istražiti je li ovdje riječ o aluziji na koji stvarni lik Sasinove svakodnevice. Naime, u spomenutom radu Slavica Stojan je pokazala da su većina likova u *Malahnoj komediji od pira* stvarne osobe. Također, zgodno je uočiti da se u *Filide* i *Flori* pojavljuju ista imena pasa: u *Filide* dječak Ljubenko objašnjava Filidi da na njihovo stado vuk ne smije ni *prismrdit* jer ga čuvaju Mrkov i Mrkas (s. 309), dok se u *Flori* Miljas jada: »Ja nebog kraj luga nađoh se u taj čas, / a sa mnom nije druga neg Mrkov i Mrkas« (s. 485–486).

⁵⁸ U popisu likova naveden je kao Vukoje.

vilu, našao ju, kad je za njim otišla Jelača i kad – u suton istoga dana – stric Radovac čeka da se Ljubmir vrati, tj. da ga Jelača dovede sa sobom.

Završetak *Filide*, točnije, posljednji prizor koji nema izravne veze s dramskom fabulom, a u kojem razgovaraju Radibrat i Vučeta, iskrivljen je. Ne samo da su pomiješane replike nego su, vjerojatno zbog prepisivačkog nemara, bezrazložno uvedeni likovi strica Radovca i kneza Vukašina, koji u tom prizoru nemaju što tražiti.⁵⁹

Radibrat

Stoka ti prokleta! kud takoj pjan trtaš,
objiesni Vučeta?

Vučeta

Maj sve li hoć' da znaš,
mahnuti Rade moj? deri se tuj, deri!
nu čini posao tvoj, na tuđe se useri,
s proštenjem rekući, vele ne besjedi.
Odkle ideš revući? nu malo tuj sjedi,
tere mi kaži sad, moj Vule (?), žiti brat!
što nosi ti u grad? Hoć' li mi pinut dat
iz ove torbice? rec' mi, u ņoj što je?

Vukašin

Drago je sad vince u gradu, tako je
i sve ino ostalo, ubila ih vjera!
daju ga po malo, vrh svega zla mjera!
Neka toj stoji sad.

Radibrat

Hoć' li mi ti kazat,
što nosi ti u grad, ku pratež trgovat?

Vukašin

Nješto jarebica, i masla mijeh, Rade,
i devet piplica; evo me ovdi sade.
U čas toj trgovah i primih dinare,
u uru ih prodah, sjedeći kon kare,
trguje gdje tuj svak; tuj je prletina,
najveće opanak i kozijeh mješina,

---

⁵⁹ Transliteracija toga prizora donesena je u dodatku rada.

kokòši, kapúnâ, a suproč tebi tuj
placa kruha puna, moj Rade; nu me čuj.

Po gradu pohodih sjemo tamo hode,
s družinom se napih sit vinca bez vode.

Radovac

Za toj se navodiš i trtaš toj takoj.

Vukašin

Da ovdi što nosiš u torbi, brate moj?

Radovac

Jaja, nješto ptica i nješto kobasa,
i osam piplica. Stoj, njetko iz glasa
popijeva, hod'mo tja, s Bogom, Vučeta moj!
otidoh veće ja.

Vučeta

Pod' s Bogom, Rade moj!

Jasno je međutim da se u prizoru pojavljuju samo Radibrat i Vučeta te bi on trebao izgledati ovako:

Radibrat

Stoka ti prokleta! kud takoj pjan trtaš,
objiesni Vučeta?

Vučeta

Maj sve li hoć' da znaš,
mahnuti Rade moj? deri se tuj, deri!
nu čini posao tvoj, na tuđe se useri,
s proštenjem rekući, vele ne besjedi.

Radibrat

Odkle ideš revući? nu malo tuj sjedi,
tere mi kaži sad, moj Vule, žiti brat!
što nosi ti u grad? Hoć' li mi pinut dat
iz ove torbice? rec' mi, u ņoj što je?

Vučeta

Drago je sad vince u gradu, tako je
i sve ino ostalo, ubila ih vjera!

daju ga po malo, vrh svega zla mjera!
Neka toj stoji sad.

Radibrat
Hoć' li mi ti kazat,
što nosi ti u grad, ku pratež trgovat?

Vučeta
Nješto jarebica, i masla mijeh, Rade,
i devet piplica; evo me ovdi sade.
U čas toj trgovah i primih dinare,
u uru ih prodah, sjedeći kon kare,
trguje gdje tuj svak; tuj je prletina,
najveće opanak i kozijeh mješina,
kokòši, kapúnâ, a suproc' tebi tuj
placa kruha puna,⁶⁰ moj Rade; nu me čuj.
Po gradu pohodih sjemo tamo hode,
s družinom se napih sit vinca bez vode.

Radibrat
Za toj se navodiš i trtaš toj takoj,
da ovdi što nosiš u torbi, brate moj?

Vučeta
Jaja, nješto ptica i nješto kobasa,
i osam piplica.

Radibrat
Stoj, njetko iz glasa
popijeva, hod'mo tja, s Bogom, Vučeta moj!
otidoh veće ja.

---

⁶⁰ Pišući o Nalješkovićevim djelima, Slavica Stojan ovako opisuje atmosferu na Placi: »Okolo Luže se iz krušnih peći širio miris pečena kruha; zeljarice ili *verdurice* s Konala u neposrednoj su blizini s izloženom salatom, kupusom i sličnim proizvodima siromašna dubrovačkog poljodjelstva, ledari i ledarice, uljari i uljarice, mljekarice, kuljenarice, slanari i slanarice; različiti prehrambeni proizvodi prodavali su se i uz sam Orlandov stup«. »Izazov dubrovačke svakodnevice Nalinoj fortuni«, u: *Pučka krv, plemstvo duha: zbornik radova o Nikoli Nalješkoviću*, uredio Davor Dukić, Disput, Zagreb, 2005, str. 60–61. Zanimljivo je spomenuti da je Budmani imenicu *Plazza* transkribirao malim slovom, premda je u rukopisu pisana velikim slovom i očigledno nije riječ o bilo kojoj placi, nego baš o dubrovačkoj Placi.

Vučeta
 Pođ' s Bogom, Rade moj!

Činjenica da Sasinova *Flora* ima pet činova ne daje nam za pravo po analogiji zaključivati da je tako moralo biti i s *Filide*. Ipak, i to treba uzeti u obzir kad je o rekonstrukciji *Filide* riječ. No, postoje važniji razlozi koji upućuju da je drama imala pet činova. Da se u prijepisu izgubila tekstualna razdioba na četiri čina, mislim da je pokazano. Ponajprije, očigledno je da glavna fabularna linija – Ljubmirovi *ljuveni* jadi – nije završena. Doduše, kako će se radnja rasplesti poznato je iz tradicije, pa se ne treba previše domišljati: vila i pastir ne mogu biti zajedno. Drama u Starim piscima hrvatskim okončava razgovorom Radibrata i Vučete, no to ne može biti *svrha* djela. Ne treba, naime, zaboraviti da u jednom trenutku Radibrat kaže: »Stoj, njetko iz glasa popijeva, hod' mo tja, s Bogom, Vučeta moj!« (s. 472–473). To nedvojbeno znači da priča ima nastavak. Oprezno pretpostavljam da bi tu možda mogao početi peti čin – Radibrat i Vučeta odlaze, a novi likovi stupaju na scenu. U tom trenutku ostavili smo iza sebe Ljubmira, kojega Jelača nagovara neka »pogrize korijena« i tako se oslobodi ljubavne opčinjenosti,⁶¹ a na drugome mjestu (na putu) rastali su se stric Radovac i knez Vukašin; Radovac, naime, na putu čeka Ljubmira, kojega je otišla pronaći Jelača. Ovdje se treba prisjetiti da u drugom činu Ljubmira uhvate i odvođe kući, a Jelača odlazi prijateljici po lijek. Kazano je već da treći čin započinje u podne, dan nakon što su Ljubmira silom priveli, no on je ujutro ponovno pobjegao. Za njim su iznova u potragu krenuli Jelača, s korijenom koji je dobila od vilenice,⁶² a i Radovac, dakle najbliža svojta. Ako je Jelača u podne našla Ljubmira, a predvečer Radovac očekuje Ljubmira, znači da je u potrazi protekao cio dan. U petom činu oni bi se valjda trebali okupiti. Kojim su sadržajima ispunjeni prizori petoga čina, ne može se reći. Ipak, o njegovu se sadržaju ponešto možda može zaključiti na temelju Dragičeva prologa, u kojem je ispričovijedan sadržaj *Filide*. U trinaestom katrenu kaže se ovo:

⁶¹ Susret se događa u dubravi, pokraj vode, Jelača je žedna, želi »počinut u hladu kon vode«, »kon vode studene pod vrbom«.

⁶² Zlata Bojović u tome vidi odjeke pučkih vjerovanja, »spontani izraz stvarnog života« i utjecaj folklornog stvaralaštva: »Nagovešteno je, iako na sceni nije ostvareno, vraćanje i u pastirsko-mitološkoj eklogi *Filide* Antuna Sasina. U njoj se pominjala vilenica, koja je imala moć da izleči zaljubljenog i oslobodi ga patnje, a na delu trebalo je da se okuša žena iz naroda, stara i iskusna Jelača. (...) Iako nije bio celovit niti razrešen, ovaj prizor se prirodno uklapao u realističku sliku života«. »Prizori i pomeni vraćanja u dubrovačkim renesansnim pastirskim dramama i farsama«, u: *Renesansa i barok*, str. 126.

Po sreći će k nima doći
knez Vukašin plemeniti,
komu će on⁶³ sve spoviditi,
kada bude blizu k noći. (s. 49–52)

Taj se susret – kako je rečeno – događa već pri kraju drame; iza njega je u kritičkom izdanju opisan još samo susret Radibrata i Vučete. Četrnaesti katren prologa glasi:

Ljubmir će se š nima sastat,
komu će knez u svom selu
za domaću dat veselu,⁶⁴
ter će veće tuj pirovat. (s. 53–56)

O tome ne može biti riječi doli u petom činu. S kim će se to Ljubmir sastati, mislim da je jasno: Radovac i Jelača, Stanac, Radoje, možda Vučeta i Radibrat. Je li iz cijele priče nestala vila Filide, ne bih nagađao, no da se *tancalo*, posve je vjerojatno.⁶⁵

Konačno, problematičan je okrnjen monolog pastira Dragića kojim *Filide* u Starim piscima hrvatskim završava, a koji, sudeći prema svemu, ovamo ne pripada. U njemu se nabrajaju mitološki i biblijski likovi koji su stradali zbog ljubavi, a zatim se poziva svijetli knez, vlastela i »gospoje drage« da poslušaju »naše pjesni«. Taj Dragićev poziv više pristaje uvodu u kakvu scensku igru nego njezinu završetku. Budući da je u *Flori* među likove upisan i pastir Dragoje, koji se tijekom radnje nigdje ne pojavljuje, moglo bi se pomisliti da monolog kojim u Budmanijevu izdanju završava *Filide* zapravo treba vidjeti kao jedan od prologa *Flore*, iza kojega bi uslijedio Miljenkov prolog.⁶⁶ Jer, on doista tako i funkcionira – to je tekst kojim se gledatelji

---

⁶³ Zacijelo se misli na strica Radovca.

⁶⁴ Irena Arsić ovo mjesto čita kao osobno ime – Vesela.

⁶⁵ »Ovom bi scenom (razgovor Radibrata i Vučete – nap. M. T.) pesnik stvorio prikladan 'uvod' pretpostavljenoj velikoj sceni pira ili detalja sa njega – prazničnog stola za kojim sede akteri, zamoreni a razdragano opušteni: u čelu knez Vukašin, koji je držićeovski razrešio zajedničku nevolju, sa još pomalo zbuđenim Ljubmirom i ornom Veselom. Gostili bi se tu i koškali, najpre Vučeta i Radibrat, kako je red u dobrom piću, a dobro bi bio dočekan i Stanac. Sreći Radovca ne bi bilo kraja, a Jelača bi sigurno imala mnogo praktičnijeg posla, nego da se pokazuje za trpezom. (...) Teško je pretpostaviti da je Sasin u izgubljenim delovima stvorio konflikt koji bi doveo radnju do kulminacije. On je, verovatno, tek prikazao razrešenje naglašenog ali ne i ostvarenog sukoba.« Irena Arsić, nav. dj., str. 77.

⁶⁶ Marin Franičević, *Povijest hrvatske renesansne književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 1983, str. 516.

obavještavaju o onom što će uslijediti, pri čemu ih se konvencionalno moli za pozornost. Osim toga, u *Flori* se – za razliku od *Filide* – spominju različite Kupidove žrtve (Paris, Jazon, Herkul, Samson, Salomon), što podupire tezu da spomenuti Dragičev monolog bolje pristaje uz *Floru* nego uz *Filide*.

Iz svega navedenoga dade se razabrati da je rukopis *Filide* do nas došao u oštećenu obliku. Nije Antun Sasin bio *nepomnjiv* i brzoplet pjesnik, koji nije vodio računa o osnovnim komponentama dramskoga teksta, nego se dogodilo nešto drugo, mnogo banalnije, što sa Sasinovim pjesničkim umijećem nema nikakve veze: kao mnogi stari pisci hrvatski, i on je postao žrtva prepisivačkog nemara. Unatoč tomu, mislim da se glavni dio *Filide* dade dobro rekonstruirati: ako je ispravna pretpostavka da je drama imala pet činova, četiri su se ipak sačuvala, makar i u neurednom ispisu, i njima ništa – barem ne bitnoga – ne nedostaje. Posljednji nam je, na žalost, zasad nepoznat.

V.

Uspoređujući kritičko izdanje *Filide* i njezin predložak u rukopisu br. 122 – istom onom koji je svojedobno pred sobom imao Budmani – zaključio sam da je taj književni povjesničar bio dosljedan priređivač starih tekstova, no da je potrebno novo čitanje Sasinove drame. Iznova ju transkribirajući, pridržavao sam se sljedećih pravila: *Filide* je prenesena u suvremenu hrvatsku latiničnu grafiju prema rukopisu br. 122, pohranjenom u Arhivu Male braće u Dubrovniku.⁶⁷ U jezik rukopisa nisam dirao, nego ga samo ortografsko-grafijski osuvremenio, a isto sam učinio i s interpunkcijom. Mjesta za koja sam smatrao da su prepisivački propusti, ispravio sam, a u bilješkama na njih upozorio. U bilješkama su također donesene razlike prema Budmanijevu čitanju (sigla *B*). U uglate zagrade stavljao sam sve ono čega u rukopisu nema, a u okruglim su zagradama razrješavana skraćena mjesta u tekstu. Dijeleći činove na prizore – što u rukopisu nije učinjeno⁶⁸ – odlučio sam se za termin *šena* jer je karakterističan za dramske tekstove dopreporodnih hrvatskih pjesnika. Sekvencu *ar* za slogotvorno *r* transkribirao sam kao *r*, a u samoglasničke skupove umetao intervokalno *j*. Palatalne suglasnike *lj* i *nj* bilježio sam grafemima *ḷ* i *ṇ*, neslivene konsonantske skupine *l+j* i *n+j* grafemima *lj*, *nj*, a *dž* je pisano kao *ǰ*.

Fonemi su pisani na sljedeći način:

c = **z** (*zjech*, *vjencjaz*, *Radovaz*)

č = **c** (*pocinut*, *cemeran*, *cegljade*), **cj** (*cjujete*, *vjencjaz*, *cjuddo*)

⁶⁷ Pribavio mi ga je fra Marijo Šikić, na čemu mu iskrena hvala.

⁶⁸ Ni u *Flori* nema podjele na prizore.

ć = **ch** (*tukuchi, nochi, Radich, ſuproch*), **chj** (*prolichje, domachju, opchjahu*)
dž = **g** (*giglju*)
đ = **gh** (*poghi*), **ghj** (*iſaghje, poghje, voghjahu*)
dz = **z** (*jezera, zorre*)
g = **g** (*grosne, govori, gori, Gradu*), **gh** (*Draghich, Prologh, Bogh*)
i = **i** (*ime, rumenim, dubravi*), **j** (*draghj, smamj, ostavj*), **ij** (*kij, lijk, bijl*)
j = **i** (*bieghne*), **j** (*bratjo, dostojan, jadovan, zvitju*)
k = **k** (*gorsku, kokosci, kruha*), **c** (*Comedia, corrjena, Cume*)
lj = **gl** (*prjateglizi, bigl, prjategl*), **glj** (*Gljubmir, gljubav, najboglje*)
nj = **gn** (*gnegha, gnivve, gorgnih*), **gni** (*gnioj*)
s = **s** (*dostojan, staddo, Gospoje*), ſ (*ſlavve, paſuch, biſtre*), ſs (*veſselje, tiſsuch, paſs*),
sſ (*cjasſ, nosſi*)
š = **sc** (*bjesce, isctuchi, viscgnj*), **scj** (*svarscjuje, sliscjamo*), ſc (*Vukaſcin, vaſce,*
leſciſc)
u = **u** (*udril, haju, trajuchi*)
v = **v** (*lova, vuk, travi*), **u** (*oudi, nehtiugha = ne htiv ga*)
z = **s** (*srak, sapada, snat*), ſ (*kneſ, ghiſdav, bliſu*)
ž = **sc** (*druscim, najbarsce*), **scj** (*barseja*), ſc (*poteſci, leſci, ruſcizu*), ſcj (*prituſcjan,*
suſcjan).

FILIDE

Komedija Antuna Sasi

Imena onezijek koji govore u komediji

Љubmir

Dragić

Radoje

Radovac, stric¹

Stanac, kum

Vukašin, knez

Vukoje [Vučeta]

Filide, vila

Jelača, baba

Љubenko, dijete

Radibrat

Dragić

Prolog

O, vesela družbo mila,
prijatelji, bratjo naša,
pokli se je milos vaša
na veselje k nam skupila,

ostavite misli vaše 5
ter slušajte svi veseli,
er toj srce naše želi
da čujete pjesni naše.

Ovdi će izit jedan pastir, 10
tamo dalek iz dubrave,
kî 'e dostojan svake slave,
mlad i gizdav na ime Љubmir,

kî njeki dan pasuč hode
on zamjeri gorsku vilu,

---

¹ *Striz Radovaz*. Prepisivač je brojevima označio navedeni redosljed.

u proliće, ² dragu i milu, blizu hladne bistre vode,	15
kâ pogledom néga smami i rumenim licem bilim, i gizdavim hodom milim i zlatijema né kosami,	20
da se skita on tukući vele dana po svijeh gorah, po dubravah i po vodah lijepu vilu tuj ištući.	
Drago stado svoje ostavi, babu i strica i drag svoj stan, tukući se on jadovan cječ gorušte né ljubavi,	25
kû najposlije, takoj hode, grozne suze utirući, i za néome uzdišući, nađe blizu bistre vode,	30
gdje gizdava tuj iz lova došla bješe na mû viru, kâ za ljubav tuj Ľubmiru s glave vjenčac svoj darova.	35
Pak će izit drugi pastir, tuj pasući ovce svoje, ime mu će bit Radoje, koga drago Ľubi Ľubmir.	40
Ľubmira će on iskati vele dana po dubravi, i kad velik trud postavi š nime će se tuj sastati.	
Iskat ga će stric Radovac i Jelača dana vele,	45

---

² B: prolitje

kî Ljubmira vele žele,
i kum negov na ime Stanac.

Po sreći će k nima doći
knez Vukašin plemeniti, 50
komu će on sve spoviditi
kada bude blizu k noći.

Ľubmir će se š nima sastat
komu će knez u svom selu 55
za domaću dat veselu
ter će veće tuj pirovat.

Jošte će se ovd vidit
mnogo vele lijepijeh stvari
kê u pjesni Sasin stari 60
složi za vas razgovorit,

kî dobrote moli vaše
dobro srce da primite;
nu vi s mirom sad stanite
da čujete pjesni naše.

Ovdi začnu ove pjesni slavnoga Andrije Zlatara³

Čudim se kâ sila sili me i kripos 65
da mi je tač mila andjelska tvâ lipos,
a ne bi nigdi rât od igle stavila
gdje nijesi tisućkrat mê srce ranila.

Togaj te moļu dil, ĝiļu moj rumeni, 70
koja si ti od vil, da poviješ ti meni
er mi si očima ranila srdašce,
a nitko ne ima lik neg ti, sunašce.

---

³ Budmani je pjesmu stavio u bilješku, a iza imena Andrije Zlatara u zagradi dodao – *Čubranovića*.

AT PRVI

[Šena prva]

Љubmir pastijer govori:

Ah, je li kî pastir u kojoj dubravi
da druži gork nemir i da ga jad davi
kako u san i javi ja družim moje dil 75
nesrećne ljubavi i drage moje vil?
Vaj, tko bi ikad mnil da slavni ne ures
i drag svoj obraz bil čemeran toli jes?
Nu, pokli zgar s nebes višni sud od zvizda
i huda moja čës sej tuge meni izda 80
da, vajmeh, vik vazda u tuzi ļuveni
srdašce moje jada želahnno u meni,
jāk mramor studeni, ima kî smiļenje
na moj plač ļuveni, na moje cviļenje,
a ovoj⁴ jāk men' nije,⁵ ni žali ni haje 85
sej moje moļenje, plakanje, skončaje;
u gizdah dni traje proč meni, a gorčija
na svak čas⁶ nastaje i ļuća neg zmija.
Što sunce obasja, je li gdi, Bože moj,
nesrećan kako ja u ove od gospoj? 90

Ovdi sklopi ruke ter pogleda k nebu i govori:

Nu, što plač i tugu koja mi domori
spovijedam ja lugu i pustoj, vaj, gori?
Čemu li suze trem svak dan do večera,
na pospjeh ter ne grem put bistra jedzera
gdi najprije vidih ja prislavnu ovuj vil 95
kê lice suncem sja, a prsi lijer su bil,
tere tuj ne stanem i tuj ne stvorim cvil
dokli se sastanem s andjelskom ovom vil?

---

⁴ B: ovaj

⁵ B: menje

⁶ B: svakčas

Ovdi malo pomuči ter govori:

- Ah, da gdi dobra čës nanese gdi mene
na slavni ñe ures i gizde ľuvene! 100
Po sunce koje sja skoćio bih k ñoj hrlo
ter bih je rukom ja uhvatil za grlo
kako svevridnu stvar, gizdavu ovoj vil,
ne bih je ikadar iz rukâ ispustil.
Nu, ovo k noći jes, poćinut ja ću poć 105
i smirit moju svijes pod borjem ovuj noć,
ter sine kad dzora i bjegne noćni mrak,
a sunce vrh gora pokaže svitli zrak,
tadaj ću ustati, poginut da bih mnil,
ter ću poć iskati gizdavu ovuj vil. 110

[Šena druga]

Ovdi sjede pod borom Radoje i govori:

Rad(oje)

- Ovo je drugi dan odkli se po gori
ja tućem jadovan, vaj, trud mi domori
ištući Ľubmira, a ne znam kud poće.
Nut moga nemira gdi mene sad oće,
da mu ja imanje i da mu ja goveda 115
sad pasem, toj stanje ñegovo svak gleda.
Bogme ću sad poć put stana najbrže,
a stado tuj oći vuk da ga rasprše;
i da ga pokoļe, ja za to ne haju,
toj će bit najboļe, neka dni ne traju. 120
Visoke jur gore primiše sjen i mrak,
a sunce u more za sakrit svijetli zrak
hrlo se poteži. Nu, kî 'e ovo sad
pod borom gdi leži uhiļen pastir mlad,
k nebesom ter gleda, uzdiše i cvili? 125
Poći ću naprijeda. Ľubmir je moj mili!
Tuj li si, bijedan moj! Što ležiš jāk kami,
oblivši obraz tvoj groznijema suzami?
Kâ ti je dosada, koja li, vaj, tuga

da ležiš tuj sada, jāk mrtav, sred luga, 130
a drago tvoje stado tuče se po gori,
i staro i mlado? Nu, sa mnom govori
ter malo pogleda' tamo put zapada,
sunce gdje naprijeda ide da zapada.
Hrlo se poteži, tijekom ustan', Ľube moj, 135
tuj veće ne leži, digni se, žit' ja tvoj.

Ovdi ga uhiti za ruku ter ga digne.

Ľubmir

Moj dragi Radoje, ne mari, da t' kažem
znat boljezni moje s kojijeh sam poražen.
Reče se: zaman jes boljezan spovijedat
onomuj kî t' boles ne može izvidat; 140
cječ togaj tja pođi, molim te, brate moj,
i mene jur ođi u pustoj gori ovoj,
i drago stado mē, molim te, poren
na puno domome, i još se spomeni
kad dođeš na moj stan, tako ti Ľubavi, 145
babu mi oni dan i strica pozdravi,
i reci stricu ovoj i babi: »Vaš Ľubmir
ostavi vās stan svoj, a steče gork nemir,
po svijetu pođe tja, a sve toj cječ vile, 150
kê lice suncem sja, prilijepe i mile«.

Radoje

Oh, tako u zao čas zamjerio, Ľube moj,
sunčani lijep obraz od tej vil od gospoj!
Boļe bi, dim uprav, da se tuj istegneš
pod borom tuj mrtav i da se ne dvigneš.
Pomaga jeda tko! Što se ovo, vaj, čini, 155
žive se opako u ovoj planini!

[Šena treća]

Stric Radovac

O, Ľube, Ľube, misliš ti doma doć
iz paše na stan tvoj, jekan će biti noć?

Љubmire, što činiš, najbrže ter stada⁷
na stan tvoj ne goniš, imanje tvoje sada? 160

Radoje

Tko zove Љubmira iz glasa, tko je ovoj?
Gorske vil on tira po gori, striče moj,
ter roni, ne pristav, suze bez pokoja,
uzdišuć za ljubav.

Stric

Nesrećo, vaj, moja!

Ovdi stric k Љubmiru dohodi i govori:

Ustani! Što činiš tuj ubijen, jāk kami 165
i jāk mrtav tuj stojiš? Što te toj smami?

Љubm(ir)

Moj striče, njeka vil smami me, kê lice
bjeļe je neg snig bil, oči dvije Danice,
kû ovdi vidjeh ja u istok sunašca,
kâ mi odnije sobom tja mir moga srdašca. 170

Stric

Љubmire, u zao čas ti si toj zamjeril
andjelski lijep obraz od gorske lijepo vil.
Mnozi su s gorskijeh vil, ovo ti dim uprav,
život svoj izgubil, slijedeći njih ljubav.
Tijem hodi, Љube moj, a tuj vil parjaj tja, 175
najbrže na stan tvoj, tako ti zdravo ja!
Tamo zla namjera put da joj prikrati,
a huda čês tjera kud lice obrati.

Љub(mir)

Za moj stan ne haju prem ništa, striče moj,
da život potraju cječ tej vil od gospoj. 180
Ovdi svršuje prvi at ter poju u lugu.

---

⁷ sada

DRUGI AT

[Šena prva]

Stanac govori:

Prida mnom tko je ovoj? Što je ovi skup ovdí?
Radovac je ovoj. Što domom ne hodi?
Bivši jur mrkla noć, a sunce svijetli zrak
sakriva svoju moć, primio se noćni mrak,
ima im vuk zaklat štogodi od stada 185
tere im čini stat na paši do sada.
Ali bi moglo bit da se ovce kud zađu
ter ne umiju domom it dokle ih ne nađu.
A to je i razlog i toj se dostoji.
Pomozi nam⁸ višni Bog, što se tuj sad stoji? 190
Što veće čekate?

Stric

Ovo zlo najgore.
Zdrav, Stanče, drag brate.

Stan(ac)

Što vam je, nebore?

Rad(ovac)⁹

Veće neg nevoļa, moj Stanče, toj tako
u mladijeh svojevoļa, žive se opako.
Dobro znaš Ľubmira od ovijeh dubrava, 195
oda svijeh pastira kî 'e čas i slava
i kî 'e vās ures oda svih vazda bil,
övo se smamil jes cječ gorske lijepe vil
ter neće domom it, negoli nam pravi
da će obit vās saj svit radi né ljubavi. 200

---

⁸ B: vam

⁹ U rukopisu skraćeno: *Rad.*, što je Budmani razriješio kao *Radoje*, no logičnije je da Stancu odgovara Radovac, ponajprije zato jer se na početku prizora upravo njih dvojica pozdravljaju, a i zato što je primjerenije da stariji čovjek govori o »mladijeh svojevolji«; Radoje je Ľubmirov prijatelj, dakle vršnjak. Radoje je inače prisutan u prizoru – što se vidi iz jedne Radovčeve replike – no ništa ne govori.

Ovdi Stanac Ľubmiru govori:

Stan(ac)

Hod' takoj. U zao čas u gori zamiril,
Ľubmiru, lijep obraz od gorske njeke vil.
Vod'te ga domome. I ja ću, Ľube moj,
na tvoj stan s tobome.

Ľub(mir)

Pomaga?! Što se ovoj
od mene sad čini?! Vaj, je li kî pastir 205
u ovoj planini? Poginu vaš Ľubmir!

Stric

Stoj! Nećeš poginut. Radoje, prioni,
vodi ga doma put. Tuj suze ne roni,
ni plači, ni cvili, molim te, Boga rad,
Ľubmire moj mili. Vod'te ga doma sad. 210

Ovdi Ľubmira vode doma, a govori [Stanac]:

[Šena druga]

Stanac

Ja ne vim koja bijes, koja li smama sad
u mlade udril jes, rec'te mi, Boga rad.
Za život ne haju, ni za čas, dim uprav,
negoli dni traju slijedeći tuj ljubav, 215
najliše kadgod i kad im se prizri bil,

lip obraz pri vodi gizdave koje vil,
ali kâ nakazan, kû gora zatvori,
ter javi i u san tuku se po gori,
tuku se ištući čas i hip lijepu vil,
dan i noć trajući, tvoreći grozni cvil. 220

Ostave svoje stado pusto u dubravi
da staro i mlado na voļu vuk davi;
babu zaborave, i čeľad, i strica
ter stado ostave da je od sto ovčica;

ostave vinograd, i nīve, i vrta, 225
ter od nīh svaki sad po gori sve trta.
Hoću da je istina Ľubmir da je zamjeril
od gorñih planina gizdavu koju vil
pri vodi studeni, kâ se nīm naruga,
u gori zeleni ne htiv ga za druga. 230
Što će on od tej vil, što za nōm već huka
kâ je brža negli stril puštena iz luka?
Ne zna li er vile sadaña vrimenta
prilijepe i mile srca su kamena?
S pastiri općahu u moje mlade dni 235
i tance vođahu pri vodi studeni,
pri bistru studencu, po cvitju, po travi,
od ruže u vijencu nīh ures gizdavi,
ter tako dni svoje trajući, dim uprav,
tej slavne gospoje s pastiri ne pristav, 240
a sada svaka nīh krije se lijepa vil
i bježi na pospih, a ne vim česa dil.
Tot nīma: neka ih. Na moj stan ja ću poč
sad brzo na pospih prije neg je mrkla noć.
Er vile tko tjera i slijedi po gori, 245
ne ima taj mira negli ga plač mori.
Nu, evo Jelače! Pomaga' Bog, Jele!

[Šena treća]

Jel(ača)

Zdrav, brate moj Stanče! Lele meni, lele!
Jaoh meni, vazda jaoh!

Sta(nac)

Ustav se, ne cvili.

Jel(ača)

Od jada pogiboh, Stanče, brate mili. 250

Stan(ac)

Što ti 'e, nebore, što plačeš sad takoj?

Jel(ača)

Övo zlo ter gore, drag brate, Stanče moj!
Lubmir je zamjeril planinku njeku vil
ter se pomamil, pomaga' Boga dil!

Stan(ac)

Ter brže togaj rad, mâ Jele, noćno greš 255
ovezijem putim sad? Reci mi, kud ideš?

Jel(ača)

K njevoj prijateljici. Sve, Stanče, hoćeš znat.

Stan(ac)

Toj li k vilenici? Ona ga će izvidat?
Tako mi zdravo bit i sinci mi zdravi,
batom da ga je probit,¹⁰ ja od te ljubavi 260
skoro bih ga ozdravil, nesvjesna Lubmira,
planinske¹¹ da tej vil po gori ne tira.

[TREĆI AT]

[Šena prva]

Filide vila iz lova idući govori:

Fil(ide)

Obidoh dio gore i vās lug tekući,
oranju prije dzore, zvjerenje ištući. 265
Ništa ne zamjerih, mogu rit, neg zaman
ovi lijep potratih zaludu svijetli dan.
Nu, beruč ružicu zamjerih kon puta
gdi pase travicu tiha zvir košuta,
ter kad ja vjenčac svih, uzeh luk moj i stril
i skočih na pospih da bih je obranil. 270

---

¹⁰ B: prebit

¹¹ Plani]ke

Kî čas me zamjeri, u oni čas spravi,
 jāk da ju lav tjeri, ter bjegnu k dubravi.
 Tuj za ņom ja skočih ter laka i hitra
 potekoh na pospih, nu brža bi vitra,
 a kad bi u lugu, tač brzo proskoči 275
 da ņu, ni zvir drugu, zgledaše me oči.
 Sad ću poć kon vode počinut u sjencu
 gdi žedne dohode sve zvijeri k studencu,
 jeda gdi došeta u družbi s kom zviri
 i na ņu opeta sreća me namiri. 280
 Nu, koje¹² čudo ovoj, nije nigdi pastira,
 pri vodi studenoj nije moga Ľubmira.
 Mogu rijet, čudo je, er ovdí na svak čas
 on sviri i poje, pustiv svoj sladak glas.
 Drag mi je zadosti ere se mnom gizda 285
 i moje ljeposti proslavlja do zvizda,
 pripijeva on mene, svoje stado pasući,
 kon vode studene pjesance pojući.
 Ne bude još dzora kad pusti sladak glas
 ter slatko da gora, čuvši ga u taj čas, 290
 odgovor uzdaje na rajske tej pjesni
 u koje spjevaje, pripijeva ľuvezni,
 i takoj slavi me da ovej dubrave
 sve čuju mê ime, i cvitja i trave,
 ter slavne tej vile, zvjerenje kad slide, 295
 prilijepe i mile meni uzavide,
 s kojijemi večekrat¹³ kon vode studene
 slišamo pripijevat kad počnu tuj mene,
 a on nas ne vidi u gustoj dubravi
 neg stado svoje slidi po cvitju i travi. 300
 Ah, da mi `e ugledat gdi koga pastira,
 da mi ga je upitat za moga Ľubmira,
 ali ko čeľade izide da sada
 prije nego zapade sunce put zapada.

¹² B: Nu ko je

¹³ Iza *vechje-krat* napisano u *lughu* pa prekríženo.

[Šena druga]

Ovdi vila upazi Ľubenka i govori:

[Filide]

Nu, kî će bit ovoj pastjerić gizdav, mlad? 305

Nu, hodi, brajo moj! Odkle ideš takoj sad,
tač hrlo tekući?

Ľubenko

Iz doma, gospoje,
ćaću idu ištući na poštenje tvoje.

Ovdi ga uhiti za ruku.

Vila

Nu, hodi ovamo, gdi 'e ćaća, nu, kaži.

Ľub(enko)

U zagorju tamo, s družinom na paši, 310
gdi su tri obora, ako znaš ti sada,
tuj pasu kraj mora općeno njih stada;
u podne planduju pod jelom pri gori
i mirno stanuju kad sunce domori.

Vila

Uje li vuk kada na paši, hoć' mi rit, 315
ovčicu od stada?

Ľub(enko)

Tuj ne smije prismrdit!
Jes Mrkov, jes Mrkas i njeka kučina
i njeki velik pas kneza Vukašina
kî čuva ovčice, pravo ti hoću rit, 320
s vukom zazubice može se uhitit.
Poć mi je jur vrime, ćaća će psovati.

Vil(a)

Ček, brajo, što ti 'e ime, hotjej mi kazati.

Љub(enko)

Љube mi 'e ime. Puštaj me, Boga rad,
veće ne drži me s tobome ovdi sad.

Vila

Imaš li majku ti?

Љ(ubenko)

Imam.

Vil(a)

Je li lijepa i mlada? 325

Hotjej mi kazati istinu ti sada:
ali 'e tvoja mati ljepša, rec', ali ja?

Љ(ubenko)

Ljepša si, vilo, ti nego majka moja;
gizdavi tvoj ures i rajsko tvê lice
sunce je zgar s nebes, oči dvije Danice, 330
ali majka moja draža mi 'e tisućkrat
neg taj ljepos tvoja, gospoje, da ti 'e znat.

Vil(a)

Vjerujem, da ti 'e znat. Mož'¹⁴ li znat pastira
i meni za n kazat na ime Љubmira?

Љ(ubenko)

Sada će ovdi bit, sad se ćeš š nım sastat. 335
Stoj s Bogom, ja ću t' rit kad ga se ć' nagledat.

Vil(a)

Uzmi ovuj torbicu. Što ti 'e u nój, hoć' mi rit?

Љ(ubenko)

Ocu brašenicu, neću je ostavit.

---

¹⁴ B: moš

Vil(a)

Kada se savratiš ovuda opeta
čin da mi se javiš. Razumna djeteta! 340
Nu, kî će bit ovoj pastir kî putem gre?
Ljubmir je dragi moj, Ljubmir kî za mnom mre!

[Šena treća]

Ovdi Ljubmir izlazi, a vile ne vidi ter govori:

Lubm(ir)

Jaoh, ne zna što je cvil, ni što je plakati,
ni što je ljuven stril u srcu imati 345
kako ja pritužan i u san i javi
er sam rob i sužan usione ljubavi.
Upiju na mene baba i stric Radovac
i kućne sve žene, Radoje i Stanac,
ter ih stoji buka veća negli kada
planinskoga¹⁵ vuka zamjere kon stada. 350
Ne marim ja za toj neg misal moja jes
slijediti vaš vik moj angelski¹⁶ lip ures
od one od gospoj, i to je mâ misal,
kojoj sam život moj na službi zapisal.

Ovdi vilu zamjeri.

Nu, ovo čeľade ja vidim njekoje 355
gizdavo kon vode, moja vil ovo je,
ovo je moja vil, sunčano kê lice
i drag svoj obraz bil, oči dvije Danice,
ovo je gospoja, ňe ures gizdavi
kû svak čas svijes moja pripijeva i slavi, 360
kobjem se mâ mlados sve diči i gizda,
spijevaje ňe ljepos slaveći do zvizda.
Nu, što cknim? Česa rad ja brzo ne hrlim
i rukom mojom sad ňe grlo ne grlim?¹⁷

¹⁵ *plani]kogha*

¹⁶ *B: anđelski*

¹⁷ Redak završava riječju *gljubim*, a ispod nje je napisana – po smislu prikladnija – riječ *gharlim*.

Vila

Љubmiru, dalek stoj, naprijeda nemoj it 365
ako neć' život tvoj u si čas izgubit.
Ne tegni u mene, malo toj sad znaju,
kreposti ĳuvene moć vrh nas ne imaju.

Љub(mir)

A ti me za slugu uzmi sad, gospoje, 370
ne želi stvar drugu željno¹⁸ srce moje.

Vil(a)

Nećeš bit moj sluga, ti vjeruj sad meni,
tebe ću za druga u gori zeleni.
Toj će bit mâ služba, Љubmire dragi moj,
privjerna tvâ družba, vaskolik život tvoj.
I s Bogom ostani, put luga ja ću poć, 375
moj druže izbrani, i ovi ću t' vjenćac oć.
Neću već ovdı stat.

Љub(mir)

Bog s tobom, gospoje,
kad te će zagledat veće oći moje?

Vil(a)

Brzo me ć' ti vidit, Љubmire dragi moj, 380
i sa mnom govorit pri vodi studenoj;
tuj malo posviri, ostavi misli sad,
i srce samiri, molim te, mene rad.¹⁹

[Šena ćetvrta]

Jelaća

Uh, brižna, obidoh pō svijeta, nut jada,
od žeće pogiboh i truda ja sada!

---

¹⁸ *scelno*

¹⁹ Iza toga retka slijedi didaskalija: *Oudi pocigne Trechi At.*

- Poći ću vode put, najlahše²⁰ ja hode, 385
 ter ću tuj počinut u hladu kon vode,
 jeda li tuj Ľubmir s imanjem bude stat,
 ali ini kî pastir, da mi 'e za ű ispitat.
 Rada bih š űim se stat u ovoj dubravi
 da mi ga je izvidat od onej Ľubavi, 390
 da veće ne vene. Nu, űvo ga gdi poje
 kon vode studene, pod vrbom tuj stoje.
 Zdrav, Ľube! Što činiš? Jesi li ozdravil
 da veće ne cviliš cjeć gorske lijepe vil?
- Ľub(mir)
- Nazdravje, Jelača! Odkle ideš toj sada? 395
 Meni suza i plača ne mańka nikada,
 a sve to, mâ Jele, cjeć gorke Ľubavi.
- Jelač(a)
- Ne govori vele, besjede ostavi!
 Pogrizi korijena ovoga u si čas,
 neće moć Ľuvena vrh tebe imat vlas. 400
- Ľub(mir)
- S pečali vrzi toj, er misal moja jes
 vaskolik život moj slijedit lijep ures
 od one od gospoj, darova kâ meni
 sa glave vjenčac svoj pri vodi studeni
 i reče: »Toj nosi, Ľubmire gizdavi, 405
 vrh rusijeh tvojijeh kosi za biljeg Ľubavi«.
- Jelač(a)
- Toj ti se prizrila kâ neman od gore,
 nije bil' toj vila, Ľubmire, nebore.
- Ľub(mir)
- Znam što su nemani, vil što. Vil toj bješe,
 űe ures izbrani oči me vidješe, 410
 ovdî š űom govorih, gdje mirna mene ođe,
 a ona na pospih put luga tuj pođe,

²⁰ B: najlakše

noseći luk i stril ter sakri u taj čas
od mene lijepa vil sunčani svoj obraz.

[ČETVRTI AT]

[Šena prva]

Radovac, stric

Može se zvati tužan na saj svit svak sada 415
    ļubavi tko je sužan i ļubav kijem vlada,
kako ovi nesvjestan za vilom kî pođe,
    a mene i svoj stan i stado svoje ođe.
Tuče se po gorah, tvoreći plač i cvil,
    po lugu, po vodah ištući gorsku vil, 420
jeda gdje izađe, gledaje svud je sad,
    još da je on nađe, što bi od ņe Boga rad?
Ne zna li nakazni i gorske vil er su
    jāk mnoge tlape u sni, pak nabi!²¹ ništa su.
Neka ide u nesvijes! Nu, tko će bit ovoj? 425
    Ovo je Vukašin knez, prijatelj stari moj.

[Šena druga]

Vukaš(in)

Zdrav, Radovče, mili i dragi kume moj!
    Nijesmo se vidjeli, vrijeme je mnogo ovoj,
neg zajedno kad bismo u Gradu onej dni,
    vinca se napismo, takoj se meni mni, 430
kad nas Radić gosti, ispeče nam pleće,
    svega bi zadosti, a vinca najveće.
Nu, ovdí što stojiš na putu zlovoļan
    ter veće ne hodiš, Radovče, na tvoj stan?
I veće što gledaš? Ima bit ovoje,²² 435
    jeda koga čekaš od gosti tuj stoje?

---

²¹ B: na biļ

²² B: ovo je

Radovac

Ne čekam nikoga od gosti, kume moj,
neg sinovca moga, Ľubmira, er je ovoj
danaska drugi dan da se ide tukući
po gori jadovan, gorsku vil ištući, 440
cječ kê se smamio jes, vidiv je pri vodi
ter za ņom u nesvijes udara i hodi.

Vukaš(in)

Radovče, stav pamet što ti ću sada rit,
uzmi moj dobar svjet ako ćeš miran bit.
Najbrže oženi, Radovče, dijete toj, 445
toj vjeruj sad meni, ako ćeš tvoj pokoj,
er ga će ozdravit žena od tej Ľubavi
da ne ide tač mahnit i da zaboravi
po gori veće iskat tej vile od gore,
domom će nastojat, Radovče, nebore. 450

Radovac

A vam da bude toj. Vrijeme je veće poć,
naš kneže, s Bogom stoj, Bog vam dao dobru noć.

[Šena treća]

Radibrat

Stoka ti prokleta! Kud takoj pijan trtaš,
objiesni Vučeta?

Vuč(eta)

Maj, sve li hoć' da znaš,
mahnuti Rade moj. Deri se tuj, deri, 455
nu čini posao tvoj, na tuđe se useri,
s proštenjem rekući, vele ne besjedi.

[Radibrat]

Odkle ideš revući? Nu, malo tuj sjedi,
tere mi kaži sad, moj Vule, žiti brat,

što nosi ti u Grad? Hoć' li mi pinut dat 460
iz ove torbice? Rec' mi, u noj što je?

[Vučeta]²³

Drago je sad vince u Gradu, tako je
i sve ino ostalo, ubila ih vjera!
Daju ga pomalo, vrh svega zla mjera!
Neka toj stoji sad.

Radibr(at)

Hoć' li mi ti kazat 465
što nosi ti u Grad, kû pratež trgovat?

[Vučeta]²⁴

Nješto jarebica i masla mijeh, Rade,
i devet piplica. Evo me ovdí sade.
U čas toj trgovah i primih dinare,
u uru ih prodah, sjedeći kon kãre, 470
trguje gdje tuj svak; tuj je prletina,
najveće opanak i kozijeh mješina,
kokoši, kapuna, a suproč tebi tuj
Placa kruha puna. Moj Rade, nu me čuj:
po Gradu pohodih, sjemo-tamo hode, 475
s družinom se napit,²⁵ sit vinca bez vode.

[Radibrat]²⁶

Zatoj se navodiš i trtaš toj takoj.
Da ovdí što nosiš u torbi, brate moj?²⁷

[Vučeta]²⁸

Jaja, nješto²⁹ ptica i nješto kobasa,
i osam piplica.

---

²³ *Vuka*{c}.

²⁴ *Vuk*.

²⁵ *B*: napih

²⁶ *Radovaz*

²⁷ U rukopisu ispred te replike stoji da je izgovara *Vuk*. (Vukašin).

²⁸ *Rad. B*: Radovac

²⁹ *nje*{o}

[Radibrat]

Stoj! Njetko iz glasa 480
popijeva. Hod'mo tja! S Bogom, Vučeta moj,
otidoh veće ja.

Vuč(eta)

Pod' s Bogom, Rade moj!

Svrha

Dodatak

Transliteracija posljednjega prizora

Radibrat. Stokati prokleta, kud takoj pjan tartač
objesnj Vucetta. Vuc. Maj sveli hoch dà znač
Mahniti Rade moj, deriče tuj deri,
nù cinj posao tvoj, nà tughjeje useri.
S' prosctenjem rekuchi, vele ne bejledi
od kle ideč revuchi? nù mallo tuj šjèddi.
Teremi kasci sad moj Vule sciti brat
scto nosči ti ù Grad, hoch limi pinut dat
Is ovè Torbize, rezmi ù gnioj sctoje
Vukač. Dragoje sad vinze, ù gradu takoje,
I sve innò oštalo ubilajih vjerra
dajugha pò mallo, varh švegha šla mjerra.
Neka toj stoj sad. Radibr. Hochlimi ti kašat
scto nosči ti ù Grad kù prateč targovat
Vuk. Njescto Jarebizâ, i mašla mjeh Rade,
i devet piplizâ, evvome oudi sadè
Ù cjàš toj targhovah, i primih dinare
ù urùijh prodah sjedechi kòn karrè
Targhuje ghđe tuj svak, tuje parletina
najvechje opanak, i kosijeh mjescina
kokosci, kapuna, à šuproch tebbi tuj
Plazza kruha punna, moj Rade nume cjuj
Pò Gradu pohodih šjemo tamo hodè
s' družcinomje napit šit vinza beš voddè
Radovaz. Satojč navodič, i tartasc toj takoj
Vuk. Dà oudi scto nošič ù torbi bratte moj
Rad. Jaja, nješto ptizâ, i njescto kobaša
i osam pipliza, stoj, njetko i šghlasa
Popjeva hodmo tja, s' Boghom Vuceta moj,
otidoh vechje ja. Vuc. Pogh s' Boghom Rade moj.

Rječnik

at, čin

bil, bijel

biljeg, znak

brašenica, vrsta jela

cjeć, zbog

ckniti, oklijevati

cvil, plač

cviljenje, plaknje, uzdisanje

cvitje, cvijeće

čas, čast

čemeran, ojađen

čês, sudbina, sreća, kob, udes

česa, čega

danaska, danas

dim, kažem, velim

domaća, domaćica, gospodarica kuće

domoriti, dojaditi, dosaditi

drago, skupo

dubrava, šuma

dvignuti, dignuti, ustati

džilj, ljiljan

er, ere, jer

gizdati, ponositi se

gizdav, lijep, ukrašen

gorušt, gorući

gresti, ići, hoditi

hajati, mariti, brinuti se

hip, trenutak

hitar, brz

hrlo, brzo

hud, nesretan

hukati, jaukati, uzdisati

ikadar, ikada
ini, drugi
it, ići
izbrani, odabran, osobit
izit, izaći
izvidat, izliječiti

jäk, kao
jeda, ima li, da li, ne bi li
jekan, domalo, dobro

kâ, *kê*, *kî*, *kû*, koja, koje, koji, koju
kapun, uškopljen pijetao
kàra, Orlandov stup na dubrovačkoj Placi
kon, kod, pokraj
krat, puta
kučina, pas

lijer, ljiljan

ljuveni, ljubavni
ljuvezan, ljubav

mâ, *mê*, *mû*, moja, moje, moju
maslo, maslac
misal, misao
mniti, misliti, činiti se
mnozi, mnogi

nabilj, nazbilj, u zbilji, doista
najliše, osobito, naročito
nakazan, nakaza
nebore, jadan ne bio, jadniče
nut, eto, evo

obit, obići
obor, tor, ograđen prostor za stoku
obraz, lice
oći, ostaviti, napustiti
oda, od

odkli, otkad
onej, one
onezijeh, onih
onomuj, onome
oraniti, rano ustati
ovej, ove
đvo, evo
ovuj, ovu

parjati, napustiti, ostaviti
pečal, briga, žalost, bol
pinut, gucnuti, piti
piplica, mlada kokoš
pirovat, veseliti se, slaviti
plandovati, odmarati se, dokoličariti
počinut, odmoriti se
pojati, pjevati
pokli, pošto, jer, budući da
pokoj, mir
pomučati, pošutjeti
porenuti, potjerati
pospjeh (*pospih*), žurba
potežiti, hitati, požuriti
potrajati, potrošiti, uništiti
povidati, reći, kazati
pratež, roba
praviti, govoriti, kazati
prizreti, pričiniti se, prividati se
prletina, magareća koža
proć, protiv

rât, šiljak, vrh
rijet, reći, kazati

saj, ovaj, sav
samiriti, smiriti
savratiti, svratiti, ponovno doći
sej, te
sjemo-tamo, tamo-amu

sjenca, sjena, hladovina
slišati, slušati
smamiti, zavesti, opčiniti, očarati
smiljenje, samilost, milosrđe
spraviti, pripraviti se, pripremiti se
stril, strijela
suproć, protiv, nasuprot
sužan, rob
svjet, savjet

tač, tako
tadaj, tada
takoj, tako
tanac, ples
teći, žuriti, trčati
tegnuti, dotaknuti, dodirnuti
tere, te
tisućkrat, tisuću puta
tja, dalje, daleko
tlapa, tlapnja, opsjena
togaj, stoga, zato, toga
trtati, tapkati, vrludati, posrtati
tuj, tu
tukući, potucajući se, lutajući
tvâ, *tvê*, tvoja, tvoje

uhiliti, ožalostiti, ucviliti
uhititi, uhvatiti
upaziti, opaziti, vidjeti
upiti, vikati, vapiti
ures, ukras
usion, silan, moćan, okrutan
uzaviditi, zavidjeti
uzdavati, uzvraćati

vaj, uzvik jadanja
väs, sav
vaskolik, sav, cio
vazda, uvijek

većekrat, često, mnogo puta

vele, mnogo

vim, znam

vrći, odbaciti

zaman, uzalud

zamjeriti, vidjeti, ugledati

zgar, odozgo

žiti, živio!

žit' ja, živio ja!

Reconstruction of the Play *FILIDE* by Antun Sasin

Summary

The dramatic opus of Antun Sasin includes *Malahna komedija od pira* and two pastorals – *Filide* and *Flora*. In the Croatian literary and historical studies it has already been noted that the pastoral *Filide* has been incorrectly transcribed. In the only critical edition of *Filide*, that by Budmani published in 1888, there is a prologue and three acts, and at the end there is a monologue by shepherd Dragić. The analysis of time and space relations aims to show that the current division into three acts is not valid, i.e. that the play has four acts. Furthermore, we also indicate the illogical distribution of replicas and the mixing of characters in the final tableau of *Filida*, which leads us to believe that there was a fifth act, in which the plot unfolds as introduced in the prologue.

Ključne riječi: Antun Sasin, renesansa, pastoralna drama

Keywords: Antun Sasin, renaissance, pastoral drama